

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод

Христина Митрева – Приоритетите на Министерството на труда и социалната политика в отговор на програмата за стратегическите цели и приоритети на правителството за европейско развитие на Република България 3

Осигуряването в числа

Румяна Станчева – Промени в Наредба №Н-8..... 5

Право

Йосиф Милошев – Предстоящи промени в КСО, отнасящи се до държавното обществено осигуряване 9

Пенсии

Финансовата криза и пенсионноосигурителните системи.....11

Анализи и прогнози

Светлозар Златанов – Предизвикателства пред политиката на активно стареене 15

Евроинтеграция

Евгения Табакова – Удостоверяване на осигурителен стаж на основание международни договори в областта на социалното осигуряване 23

Информационни системи

Марин Калчев – Развитие на електронните услуги за пенсионера, предоставяни от НОИ..... 26

Чужд опит

Пенсионноосигурителната система в САЩ 28

Бюлетин на Националния
осигурителен институт

Година VIII, брой 5, 2009

Редакционна колегия:

Антоанета Ганчева
Валентина Кръстева
Даниела Асенова
Теодора Нончева
Марин Калчев
Йосиф Милошев

Редактор:

Валентина Минчева

Коректор Валентина Минчева
Предпечат Калина Минчева
Печат СД “Симолини-94”
Формат 60 x 90/8
Печатни коли 4

Адрес на редакцията

1303 София,
бул. “Ал. Стамболийски” № 62-64
Тел: 02 926 1010
02 926 1028
web: www.nssi.bg
ISSN 1311 - 9656

ПРИОРИТЕТИТЕ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ТРУДА И СОЦИАЛНАТА ПОЛИТИКА В ОТГОВОР НА ПРОГРАМАТА ЗА СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ НА ПРАВИТЕЛСТВОТО ЗА ЕВРОПЕЙСКО РАЗВИТИЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

В период на икономическа и финансова криза, влошено състояние на пазара на труда и забавени темпове на растеж на доходите се засилва и натискът върху системите за социална защита. **Броят на нуждаещите се нараства, но възможностите на системите са ограничени поради по-ниските от планираното данъчни приходи в държавния бюджет и по-ниските приходи от социално- и здравноосигурителни вноски.**

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ПОДХОД на Министерство на труда и социалната политика

Мерките на МТСП до края на 2009 г. са насочени към активизиране на социалните политики като едно от условията за бързо преодоляване на последиците от глобалната криза и възстановяване на българската икономика. Приложеният политически подход произтича от визията на приоритетите на правителството за европейско развитие на Република България, както и от принципите, на чиято основа почиват икономическите мерки за възстановяване на българската икономика, приети от Министерския съвет на 23 септември 2009 г.

Реализацията на мерките се основава на идеята за социалната пазарна икономика, при която социалният ангажимент на държавата се съчетава с инструментите на свободния пазар, за да бъдат постигнати както по-високо благосъстояние на всички български граждани, така и да бъде осигурена адекватна закрила и социално включване за най-уязвимите.

Социалният диалог и партньорството при обсъждане и търсене на решение на актуалните проблеми пред икономическото и социалното развитие на страната стоят в основата на политическия подход на МТСП. **Активизирането на социалния и гражданския диалог на всички нива – НСТС, отрасловите, браншовите и областните съвети за сътрудничество, Комисията по труда и социалната политика и в рамките на Икономическия социален съвет, са необходимата предпоставка за бързо справяне с негативите на кризата.**

Не на последно място, политическият подход на МТСП съдържа в себе си идеята, че приложението на трудовото и социалното законодателство трябва да носи устойчиви резултати, съответстващи на целите на стартиралите структурни реформи и интегрираните насоки на Лисабонската стратегия на ЕС. В допълнение, мерките на МТСП са подчинени на концепцията за висококачествени административни услуги, максимална прозрачност и ефективност в работата на МТСП и на административните структури към министъра на труда и социалната политика.

ПРИОРИТЕТИ на Министерство на труда и социалната политика

Приоритетите на МТСП са пряко следствие от наложения политически подход в управлението на последиците от кризата върху жизненото равнище на българските граждани и икономическото развитие и са насочени към:

- Възстановяване и активизиране на социалния диалог на всички нива, вкл. Националния съвет за тристранно сътрудничество (НСТС), постоянните комисии към НСТС, отрасловите, браншовите и областните съвети за сътрудничество, на диалога в рамките на Комисията по труда и социалната политика към НС и в Консултативния съвет към комисията и диалога с Икономическия и социален съвет. Преразглеждане и разширяване на кръга от въпроси, обсъждани в рамките на НСТС, вкл. и чрез добавяне на тези за демографското развитие на населението, равните възможности и антидискриминацията;
- В зависимост от приходите в държавния бюджет и темпа на съживяване на икономиката през следващата година, стартиране на преговори със социалните партньори от средата на годината за увеличаване размера на минималната работна заплата, минималните гарантирани плащания и индексирани на пенсиите по швейцарското правило;
- Укрепване капацитета на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ и Националния институт за помирение и арбитраж като средство за доброволно решаване на трудовите спорове и конфликти по пътя на помирието и арбитража;
- Приемане на Стратегия по корпоративна социална отговорност, насочена към създаване и укрепване на среда, благоприятстваща развитието и прилагането на социалноотговорни практики, чрез

4

които да се постигне напредък в повишаване качеството на живот и благосъстоянието на българските граждани чрез осигуряване на устойчиво икономическо развитие на страната;

- Запазване и намаляване равнището на безработица и насърчаване създаването на заетост, чрез активиране на продължително безработни и икономически неактивни лица, предоставяне на нов старт на безработните младежи, преориентиране на програмите на пазара на труда за осигуряване на устойчива заетост и насърчаване участието във форми за учене през целия живот;
- Предоставяне на качествени и бързи услуги на съкратените лица и безработните от неравнопоставените групи за устройване на работа и избягване на продължителната безработица;
- Насочване усилията на трудовите посредници към увеличаване на пазарния дял на Агенцията по заетостта на първичния пазар на труда с цел осигуряване на по-гъвкава заетост;
- Преориентиране на програмите от осигуряване на "временна" заетост към устойчива заетост на групите в неравностойно положение в реалната икономика;
- Надграждане на придобитата професионална квалификация на безработните лица съобразно изискванията на конкретните работни места при осигуряване на заетост;
- Изграждане на единна национална информационна система за търсене и предлагане на работна сила, професионална квалификация и преквалификация и интегрирането ѝ с информационните системи на Националния осигурителен институт и контролните институции на пазара на труда;
- Подобряване на социалната сигурност на българските граждани. Създаване на благоприятна и здравословна среда на живот за гарантиране на личното и общественото здраве;
- Насърчаване на участието и подобряване на достъпа на възрастни хора до учене през целия живот;
- Подобряване на социалната сигурност за трудещите се, възрастните и хората с ниски доходи;
- Разширяване обхвата на осигурените лица и създаване на фонд за пенсиониране на земеделските производители с кофинансиране от фондове на Европейския съюз;
- Повишаване на добавката към пенсията на преживелия съпруг от 20 на 25 на сто от пенсията на починалия от началото на 2010 г.;
- Въвеждане в нормативната уредба на добавка за старост към пенсиите на лицата над 75-годишна възраст, диференцирана съгласно размера на пенсията;
- Системна и целенасочена работа по отношение на българските граждани в други държави с оглед гарантиране упражняването на техните права, вкл. като граждани на ЕС, тяхното информиране и ориентиране с акцент към младите българи, живеещи и работещи в чужбина;
- Оптимизиране, приоритизиране, повишаване ефективността и контрола върху изразходването на социалните разходи;
- Намаляване на бедността и социалното изключване на хората в неравностойно социално положение.

Програмата на Министерство на труда и социалната политика е отворена и гъвкава не само по отношение на приоритетите, но и по отношение мерките и средствата, чрез които да бъдат постигнати поставените в нея цели. Всичко това обаче може да бъде изпълнено със съвместните усилия и отговорното поведение на участниците в този процес – работодатели, синдикати, работещи, Правителство и обществото като цяло. Защото социалната система е на всички и за всички и всеки от нас освен да търси права има и задължения, които трябва коректно и честно да изпълнява.

Христина Митрева,
заместник-министър на труда и социалната политика

Осигуряването в числа

ПРОМЕНИ В НАРЕДБА №Н-8

Румяна Станчева,
главен експерт в отдел “Методология на осигуряването и персоналната информация” в Главна дирекция “Осигурителни вноски и краткосрочно осигуряване”

На основание чл. 5, ал. 4 от Кодекса за социално осигуряване (КСО) осигурителите, осигурителните каси, самоосигуряващите се и работодателите периодично представят в Националната агенция за приходите:

- поотделно за всяко лице, подлежащо на осигуряване, данни за осигурителния доход, осигурителния стаж, осигурителните вноски за държавното обществено осигуряване, допълнителното задължително пенсионно осигуряване, здравното осигуряване, вноските за фонд “ГВРС”, облагаемия доход и данъка за доходи от трудови правоотношения;

- данни за общия размер на дължимите осигурителни вноски и дължимия данък за доходите от трудови правоотношения по смисъла на Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ).

Съдържанието, сроковете, начинът и редът за подаване и съхраняване на данните се определят с наредба, издадена от министъра на финансите. Това е Наредба № Н-8 за съдържанието, сроковете, начина и реда за подаване и съхранение данни от работодателите, осигурителите за осигурените от тях лица и от самоосигуряващите се лица. В бр. 3 на Държавен вестник от 13 януари 2009 г. е публикувана Наредбата за изменение и допълнение на Наредба № Н-8. Данните по наредбата се подават в компетентната териториална дирекция на НАП с утвърдените с наредбата образци на декларации. Това са:

- декларация образец №1 “Данни за осигуреното лице”;

- декларация образец №3 “Данни за здравното осигуряване на лица, осигурени от републиканския бюджет и други”;

- декларация образец №5 “Авансово внесени социални и здравноосигурителни вноски”;

- декларация образец № 6 “Данни за дължими вноски и данък по чл. 42 от ЗДДФЛ”.

В сила от 1 януари 2009 г. са направени изменения и допълнения в самата наредба и в указанията за попълване на декларациите.

Декларациите по Наредба № Н-8 се подават в писмена форма (хартиен носител) чрез попълване на утвърдените образци, съгласно указанията за попълването им, на електронен носител или по интернет за сертифицирани клиенти. С направената промяна в чл. 6, ал. 2 от Наредба № Н-8 декларации обр. № 1 и 3 се подават само на електронен носител или по електронен път, когато осигурителят има повече от две осигурени лица. В случаите, при които осигурителят подава не повече от две декларации, може да ги подаде на хартиен носител. Например, ако чрез търговско дружество се осигуряват двама съдружници и едно наето лице, следва да се подадат три броя декларации на електронен носител или по интернет. Декларациите се подават с протокол по образец, подписан и подпечатан от задълженото лице или негов представител, а за самоосигуряващите се лица – подписан от лицето. Протоколът се подава в два екземпляра, единият от който остава в компетентната териториална дирекция на Националната агенция за приходите.

С допълненията, направени в чл. 2, ал. 1, т. 1 и ал. 2, т. 1 от наредбата, е пояснено, че за лицата, на които е издаден служебен номер от НАП, данните се подават, като в декларациите се вписва този служебен номер.

През 2009 г. няма промяна в сроковете за подаване на декларациите по Наредба № Н-8.

Във връзка с направеното допълнение от 1 януари 2009 г. в чл. 6, ал. 8 от КСО е допълнена разпоредбата чл. 3, ал. 3, т. 2 от Наредба № Н-8. По

реда на чл. 6, ал. 8 от КСО, самоосигуряващите се определят окончателния размер на осигурителния си доход за периода, през който са упражнявали дейност през предходната година. С направеното допълнение от 2009 г. самоосигуряващите се трябва да коригират окончателния размер на месечния си осигурителен доход за минали години, когато с данъчната декларация по чл. 50 от Закона за данъците върху доходите на физическите лица за предходната година декларират доходи, получени за извършена трудова дейност през минали години. С данъчната декларация, освен справка за окончателния размер на осигурителния доход за предходната година, се подава и коригираща справка за окончателния размер на осигурителния доход за съответната минала година. Съгласно новата буква „б“ на т. 2 от чл. 3, ал. 3 на Наредба № Н-8, в тези случаи самоосигуряващите се трябва да декларират дължимите осигурителни вноски върху тези доходи с декларация обр. № 6 “Данни за дължими вноски и данък по чл. 42 от ЗДДФЛ”. В декларацията се попълва сумата на дължимите осигурителни вноски, изчислена като разлика между определения нов размер на дължимата осигурителна вноска за съответната година и декларираните и внесени окончателни осигурителни вноски за същата година. В указанията за попълване на декларация обр. № 6 е пояснено, че дължимите осигурителни вноски за минали години се декларират в декларацията, с която самоосигуряващите се декларират дължимите осигурителни вноски за предходната година, но се попълват за всяка година в отделна колона.

В чл. 3, ал. 4 от наредбата, е променен срокът, в който осигурителите и самоосигуряващите се лица имат възможност да коригират или заличат данни с подадени вече декларации. До 31 декември 2008 г. осигурителите имаха право без разрешение да коригират и заличават вече подадени данни не по-късно от 5 години от датата, на която са били дължими осигурителните вноски. От 1 януари 2009 г. декларации обр. № 1, 3 и 5 не се подават за коригиране или заличаване на данни след изтичане на 3 години от датата, на която са били дължими осигурителните вноски. В тези случаи коригирането и заличаването на данни се извършва само след изрични указания на Националната агенция за приходите или Националния осигурителен институт във връзка с възложените им функции. Декларация обр. № 6 се коригира след изрични указания на НАП.

Месечните данни за осигуряването, облагаемият доход и данъкът за доходи от трудови правоотноше-

ния по смисъла на Закона за данъците върху доходите на физическите лица се подават в компетентната териториална дирекция на НАП с декларация обр. №1 „Данни за осигуреното лице”. С новата алинея б на чл. 3 от наредбата се пояснява, че месечни данни за осигуряването се подават и в случаите, при които през месеца лицата са осигурени на повече от едно основание по чл. 4 от КСО и на едно от основанията осигурителните вноски са внесени върху максималния месечен осигурителен доход.

С чл. 4 от Наредба № Н-8 се създава възможност самоосигуряващите се да подават еднократно декларация обр. №1 “Данни за осигуреното лице” за всяка календарна година. Право да подават еднократно декларация обр. №1 имат само самоосигуряващите, които са избрали да се осигуряват само за пенсия. Декларацията се подава до 20-ти февруари за всяка календарна година с попълнени данни за месец януари, в случай че осигуряването продължава от предходната година или е възникнало от първи януари на текущата година. Еднократно декларация обр. №1 може да се подаде и при започване или възобновяване на трудова дейност в течение на календарната година. Декларацията се подава с попълнени данни за първия пълен календарен месец, зачетен за осигурителен стаж, за който са внесени дължимите осигурителни вноски. В тези случаи декларациите се подават с попълнен код 22 в т. 12. “Вид осигурен”. Самоосигуряващите се, избрали да внасят вноски само за фонд „Пенсии”, които са осигурени и по трудов договор на максималния месечен осигурителен доход на пълно работно време, също подават еднократно декларация обр. №1 като в т. 12 „Вид осигурен” попълват код 23.

Съгласно новата алинея 7 на чл. 4 от наредбата, от 1 януари 2009 г. не се подава декларация за корекция на данни, подадени от самоосигуряващите се, с попълнен код 22 или 23 в т. 12 “Вид осигурен” на декларация обр. №1. В тези случаи коригирането на данните се извършва с попълнен код 12 или 13 в т. 12 “Вид осигурен” по реда, определен в чл. 4, ал. 3 от наредбата.

В указанията за попълване на декларации обр. № 1, 3 и 5 са изменени текстовете, с които се определя редът, по който се коригират и заличават вече подадени данни. Следва да се има предвид, че след 1 януари 2009 г., когато се налага да бъдат коригирани вече подадени данни с декларации обр. № 1, 3, и 5, след коригиращата декларация за съответния месец може да се подаде отново само коригираща или заличаваща декларация.

Коригиращи декларации обр. №1 “Данни за осигуреното лице” се подават, когато трябва да бъдат коригирани данните в подадената вече декларация или когато са изплатени възнаграждения за минало време, върху които се дължат осигурителни вноски. През 2009 г. има промяна в начина на коригиране или заличаване на данни в случаите, при които за един и същ месец осигурителят е подал повече от една декларация за едно лице и се налага да коригира или заличи едната (например лицето подлежи на осигуряване при един и същ осигурител по трудов и граждански договор, по трудов договор и по договор за управление и контрол). В тези случаи първо се подава една заличаваща декларация, с която се заличават подадените преди това декларации и след това се подават отново декларациите с попълнени верни данни.

През 2009 г. при попълване на данни в декларация обр. №1 за основната икономическа дейност на осигурителя и за кода на икономическата дейност, в която е заето лицето, се използва Класификацията на икономическите дейности КИД – 2008 г.

Направени са допълнения в указанията за попълване на данни в точка 12.4 “Осигурителят дължи вноски по Закона за гарантираните вземания на работниците и служителите при несъстоятелност на работодателя” и в точка 16.1 “Отработени и други дни с осигурителни вноски” на декларация обр. №1. В точка 12.4 осигурителят попълва данни дължат ли се осигурителни вноски за фонд “Гарантирани вземания на работниците и служителите” за лицето, за което се подава декларацията. При попълване броя на дните с осигурителни вноски за съответния месец в точка 16.1 не се включват дните положен извънреден труд.

Данните, подавани с декларация обр. №1 “Данни за осигуреното лице”, се използват от Националния осигурителен институт за изчисляване и отпускане на пенсии, парични обезщетения и помощи от държавното обществено осигуряване. Точното попълване на данните и подаването на декларациите в определените в наредбата срокове е от голямо значение за определяне на осигурителните права и изчисляването на паричните обезщетения и помощи от държавното обществено осигуряване.

За осигурените на повече от едно основание през месеца всеки осигурител трябва да подава данни с декларация обр. №1, независимо от обстоятелството, че по едно от правоотношенията лицето е осигурено върху максималния месечен осигурителен доход.

Когато работник или служител работи по два и повече трудови договора и по едно от трудовите правоотношения е осигурен върху максималния месечен осигурителен доход, данните се подават така:

- за лицата, които по основния трудов договор са осигурени върху максималния месечен осигурителен доход при пълна заетост на работното време и същевременно са наети на работа и по втори трудов договор за 3 и повече от 3 часа дневно, данните при втория работодател се подават с попълнен код 21 в т. 12 “Вид осигурен”;

- във всички останали случаи данните за осигуряването по втория (или допълнителния) трудов договор се подават с попълнен код 04 в т. 12 “Вид осигурен”, независимо по коя категория труд работи лицето.

Тъй като лицата по основния договор са осигурени върху максималния месечен осигурителен доход, и в двата случая отработените дни през месеца по другото трудово правоотношение се попълват в т. 16.4 „Дни без осигурителни вноски, зачетени за осигурителен стаж”. Не се попълват данни за осигурителния доход, но с оглед определяне на вноските за фонд „Гарантирани вземания на работниците и служителите” се попълват данни за брутно трудово възнаграждение, както и данни за облагаемия доход. И в двата случая, дните в отпуск за временна неработоспособност с право на обезщетение се отразяват в т. 16.2 (в случай на трудова злополука и професионална болест в т. 16.5 или 16.6), а дните във временна неработоспособност с възнаграждение от работодателя – в т. 16.А от декларацията. В точка 16.2 се попълват и дните в отпуск за бременност и раждане с право на обезщетение.

Самоосигуряващите се, които работят и по трудово правоотношение и по трудовото правоотношение са осигурени върху максималния месечен осигурителен доход, подават данните за осигуряването си в качеството си на самоосигуряващи се по следния начин:

- когато лицето е заявило в компетентната териториална дирекция на НАП желанието си да се осигурява само за фонд “Пенсии” и по трудовото правоотношение работи при пълна заетост на работното време, данните за осигуряването като самоосигуряващо се лице се подават с еднократно подадена декларация обр. № 1, като в точка 12 “Вид осигурен” попълват код 23. Дните в осигуряване се попълват в т. 16.4 “Дни без осигурителни вноски, зачетени за осигурителен стаж”;

- в случай че лицето е заявило в компетентната териториална дирекция на НАП желанието

си да се осигурява освен за фонд “Пенсии” и за фонд “Общо заболяване и майчинство”, подава месечни данни като самоосигуряващо се лице с попълнен код 12 в т. 12 “Вид осигурен”. Дните в осигуряване през месеца се попълват в т. 16.4 „Дни без осигурителни вноски, зачетени за осигурителен стаж”. Когато лицето е във временна неработоспособност или бременност и раждане, се попълват данни за дните с право на обезщетение в т. 16.2 от декларацията.

За работещите по договори за управление и контрол, всеки от възложителите подава данни за осигуряването с попълнен код 10 в т. 12 “Вид осигурен”. В случай че лицето е декларирало, че е осигурено върху максималния месечен осигури-

телен доход, възложителят по договора не внася осигурителни вноски, но подава данни само за социално осигуряване с декларация обр. № 1 “Данни за осигуреното лице” пак с попълнен код 10 в точка 12 “Вид осигурен”. Дните с изплатено или начислено възнаграждение се отразяват в т. 16.4 „Дни без осигурителни вноски, зачетени за осигурителен стаж”, а дните в отпуск за временна неработоспособност, бременност и раждане, съответно за отглеждане на малко дете, по всички договори се отразяват в зависимост от случая в точки 16.2, 16.3, 16.5, 16.6 и 16.А.

Измененията в Наредба № Н -8 са в сила от 1 януари 2009 г.

НОВИНИ

Надзорният съвет на НОИ с решение 1.1. от Протокол № 12 от 11 септември 2009 г., на основание чл. 35, ал. 7 от Кодекса за социално осигуряване, във връзка с чл. 3 и 4 от Правилника за дейността на Надзорния съвет на НОИ:

1. Избра за председател с мандат една година от датата на избора **Асия Иванова Гонева** – от квотата на представителните организации на работниците и служителите;

2. Избра за заместник-председатели за срока на мандата на председателя: **Христина Велчева Митрева** – от квотата на Министерски съвет и **Станимир Цоцов Цоцов** – от квотата на представителните организации на работодателите.

Членове на Надзорния съвет са:

1. Димитър Манолов – Конфедерация на труда “Подкрепа”

2. Иван Бойков – Асоциация на индустриалния капитал в България

3. Михаела Тодорова – Конфедерация на независимите синдикати в България

4. Николай Ненков – Конфедерация на независимите синдикати в България

5. Марияна Бъркашка – Конфедерация на труда “Подкрепа”

6. Александър Загоров – Конфедерация на труда “Подкрепа”

7. Димитър Бранков – Българска стопанска камара

8. Николай Николов – Български съюз на частните предприемачи “Възраждане”

9. Елка Тодорова - Съюз за стопанската инициатива

10. Евгений Иванов – КРИБ “Гласът на българския бизнес”

11. Галина Маринска – Министерски съвет

12. Димитър Марков – Министерство на труда и социалната политика

13. Владислав Горанов – Министерство на финансите

14. Красимир Стефанов – Министерство на финансите – Национална агенция за приходите

15. Любомир Гайдов – Министерство на здравеопазването

16. Тотю Младенов – Министерство на труда и социалната политика

17. Емил Мирославов – Министерство на труда и социалната политика

18. Росица Стелиянова – Агенция по заетостта

19. Светлана Ломева – Министерство на образованието, младежта и науката

20. Жени Начева – Национална здравноосигурителна каса

21. Владимир Туджаров – Министерство на икономиката, енергетиката и туризма

С право на съвещателен глас: Сотир Ушев – Управител на НОИ

ПРЕДСТОЯЩИ ПРОМЕНИ В КСО, ОТНАСЯЩИ СЕ ДО ДЪРЖАВНОТО ОБЩЕСТВЕНО ОСИГУРЯВАНЕ

Йосиф Милошев,
началник-отдел “Правен” в НОИ

Промените в част първа и в част трета на Кодекса за социално осигуряване (КСО) имат за цел подобряване на режима за изплащането на обезщетенията за временна неработоспособност и трудоустрояване, и за майчинство. Като цяло законопроектът предвижда засилване на контролните функции – превантивен и последващ контрол, който се осъществява от контролните органи на Националния осигурителен институт (НОИ).

С промяната в ал. 4 на чл. 33 от КСО се предлага лечебните заведения да бъдат длъжни да предоставят безплатна информация на НОИ, с оглед изпълнение на законоустановените му функции във връзка с трудовите злополуки и професионалните заболявания.

Със създаването на чл. 40а се регламентират сроковете – 2 работни дни от изплащането или начисляването на възнагражденията на работниците и служителите, в които работодателите, осигурителите и техните клонове и поделения следва да представят в съответното териториално поделение на НОИ болничните листове и останалите документи за изплащане на парично обезщетение за временна неработоспособност или трудоустрояване. За самоосигуряващите се лица срокът е 11 дни след внасяне на осигурителните вноски за съответния месец.

С допълнението в разпоредбата на чл. 54и, ал. 3 от КСО се уточнява редът, по който се изплаща паричното обезщетение за дълготрайна безработица на лицата, които отговарят на условията по чл. 54и, ал. 1 от КСО. Изплащането на това обезщетение се извършва по декларирана от правоимащите лица банкова сметка, по какъвто ред се изплащат и паричните обезщетения за безработица на лицата

по чл. 54а от КСО.

За реализиране на мерките от Програмата на Правителството се предлагат промени в чл. 84, ал. 1, с които се предвижда размерът на добавката от пенсията на починалия съпруг след 1.01.2010 г. да нараства ежегодно с 5 процентни пункта, като е посочен и конкретният ѝ размер до 2013 г. включително. За 2010 г. добавката е 25 на сто от пенсията на починалия съпруг.

Създава се възможност към пенсиите на лицата, навършили 75-годишна възраст, да се изплаща добавка, като условията за получаването ѝ и нейният размер да се определят ежегодно със Закона за бюджета на ДОО.

С новата ал. 2 в чл. 95 от КСО се даде възможност при наличие на доказателства за причини, които могат да доведат до прекратяване на пенсията, да се издава разпореждане за спирането ѝ. Това се налага от зачестилите случаи, когато лица са обявени за издирване и няма никакви данни за тях, както и когато при аварии са загинали лица, но не е обявено тяхното отсъствие или смъртта им. В действащите текстове няма разпоредба, която да предвижда спиране на пенсията при посочените обстоятелства, поради което тя продължава да се превежда по банкова сметка или в пощенския клон и се получава от роднини на лицата, като впоследствие се създават затруднения за събирането ѝ като неоснователно изплатена. Този текст ще се прилага и когато поради други причини, като например образуване на производство за установяване на истинността на представените документи за отпускане на пенсия, се налага временно тя да бъде спряна. Правата на лицата в тези случаи са гарантирани, тъй като те могат да обжалват разпоредването по

реда на чл. 117 от КСО. Ако се установи, че няма основание за прекратяване на пенсията, тя ще се възстановява от датата на спирането.

Изменя се ал. 4 на чл. 102 от КСО относно преизчисляването на пенсии, отпуснати до 1 януари 2000 г. Изменението се налага, тъй като всички пенсии отпуснати до 1 януари 2000 г., които са били изчислени от средномесечния осигурителен доход за страната за 1999 г. (180,05 лв.), от 1 октомври 2008 г. бяха преизчислени на база средномесечния осигурителен доход за страната за 2007 г. – 398,17 лв. (съгласно § 7а от преходните и заключителните разпоредби на КСО). При прилагане на изменената разпоредба за лицата, които ще поискат преизчисляване на пенсии, отпуснати до 1 януари 2000 г., за придобит осигурителен стаж и осигурителен доход след пенсионирането, при преизчисляването ще се взема предвид средномесечният осигурителен доход за страната за 2007 г. – 398,17 лв., а не както досега – средномесечния осигурителен доход за страната за 1999 г. – 180,05 лв.

Предлага се в разпоредбата на чл. 114 от КСО за възстановяване на неоснователно получени суми, съгласно които добросъвестно получените от лицата обезщетения за временна неработоспособност за целия период на болничния лист или получените обезщетения след прекратяването на трудовия договор или осигуряването, да бъдат възстановявани от тях в случаите, когато има отпаднало основание за тяхното изплащане (например ако лицето се е върнало на работа преди изтичането на болничния лист и за тези дни му е начислено и изплатено трудово възнаграждение). Възстановяването на сумите ще се извършва без лихва до изтичане на срока за доброволно изпълнение, като задължението може да бъде прихванато от вземанията на лицата от държавното обществено осигуряване с разпореждане, издадено от длъжностното лице, на което е възложено ръководството на контрола по разходите на държавното обществено осигуряване в съответното териториално поделение на НОИ. Уреждат се и случаите, при които разпореждането подлежи на принудително изпълнение по реда на ДОПК, тъй

като недобросъвестно получените парични обезщетения или помощи не могат да бъдат събрани чрез прихващане.

Допълнението в чл. 117, ал. 1, т. 1 от КСО създава възможност отказите за издаване на удостоверения за ползване на парична помощ за профилактика и рехабилитация да се обжалват пред ръководителя на съответното териториално поделение на НОИ.

Промените в частта на административнонаказателната отговорност са в следните насоки:

Като превенция, но и като засилен последващ контрол от страна на контролните органи на НОИ, е предвидено увеличение на глобата по чл. 349 от КСО, която се налага за нарушения на разпоредбите на част първа от КСО или на нормативните актове по прилагането им или за неизпълнение на задължително предписание на контролен орган в диапазона от 50 до 1000 лв., каквато беше глобата до момента, в глоба от 100 до 2000 лв. Предвижда се тази глоба да се налага с акт на контролен орган на НОИ и наказателно постановление на директора на съответното териториално поделение на НОИ. Създава се и специална разпоредба, съгласно която ще се носи отговорност за неподаване в определените срокове на документите за отпускане и изплащане на обезщетения от ДОО или за представени документи с невярно попълнени данни, което е най-честата причина за ненавременно изплащане на дължимите суми по болничните листове на осигурените лица. При това се предвижда имуществена санкция както за осигурителя (в размер от 500 до 2000 лв.), така и за виновното длъжностно лице (глоба в размер от 100 до 1000 лв.). Предвижда се налагане на имуществена санкция или глоба в двоен размер от първоначално наложената, когато нарушението е повторно.

С допълнението в чл. 355, ал. 2 от КСО се предвижда отговорност (глоба от 250 лв. за всеки отделен случай) и когато с цел да се избегне плащането на задължителни осигурителни вноски не се подава в срок декларация с данните по чл. 5, ал. 4 или декларация от самоосигуряващо се лице.

Пенсии

ФИНАНСОВАТА КРИЗА И ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНИТЕ СИСТЕМИ*

В края на XIX и началото на XX в. системите на пенсионното осигуряване са въведени като механизъм, който обезпечава донякъде хората, влезли в неработоспособна възраст. Статистиката сочи, че през 1999 г. от по-възрастните от 60 години мъже средно са работели 66%. През 1990 г. такива са били само 26%.

От 1950 до 1990 г. възрастта за пенсиониране в развитите страни пада от 66 на 62 години.

Според европейската статистика, коефициентът на работещи мъже на възраст 60–64 години през 1960 г. в Белгия, Холандия и Франция е надвишавал 70%. Към средата на 90-те години се понижава до 20%.

Кризата на пенсионните системи в етапа на индустриалното общество е причинена от промяната на демографската картина. Пенсионните системи на страните – лидери в икономическия ръст в света, са изградени по време, когато населението на пенсионна възраст е незначителна част от числеността на работещите. В тази ситуация относително неголеми плащания от страна на работещи и работодатели са осигурявали доходите на немногочислените пенсионери.

Постепенно демографската картина се променя радикално. Към това се прибавя и удължаването на продължителността на живота, което води до повишаване на разходите за пенсии – по-дълги периоди на изплащане, увеличаване на броя на хората с право на пенсия, както и увеличаване на размера ѝ. В същото време пада раждаемостта.

Размерите на вноските за пенсия се увеличават, отразявайки промените в демографската картина. Към тези проблеми трябва да се включи и “сивата”

икономика, която не прави пенсионни отчисления. Демографските прогнози сочат, че към 2030 г. тежестта на работещите по отношение на отчислените в развитите страни ще се удвои.

По данни на **Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)**** в страните от G7 разходите за пенсии от 6,7% от БВП ще достигнат 10,7% от БВП през 2030 г.

Разходите за социално осигуряване ще се повишат от 18,3% от БВП през 1990 до 25,5% през 2050 г. при реализиране на базовия сценарий. При по-бърз ръст те ще се увеличат до 23,7%, при по-нисък – до 30,4%. Ръстът на разходите за социално осигуряване ще продължи до 2050 г. започнатия през 1990 г. ръст от средно 1,9% в реално изражение.

Организацията за икономическо сътрудничество и развитие предупреди правителствата, че не трябва да се опитват да се справят с краткосрочните проблеми на икономическата среда като отлагат пенсионните реформи, тъй като дългосрочните последиствия биха били много по-разрушителни. Страните трябва твърдо и последователно да продължат програмите си за развитие на корпоративни и частни пенсии, допълващи публичните схеми, въпреки увеличаването на безработицата и намаляващите данъчни приходи, се казва в двегодишния доклад на организацията “Поглед към пенсиите 2009”.

Прегледът на пенсионните системи на страните членки е установил, че планираните пенсионни реформи в някои страни са спрени или са отложени, а в някои държави като Словакия има опити за анулиране на вече направени реформи. Опасенията на авторите на доклада са, че това може да се случи

* Материалът е подготвен от Валентина Минчева по данни от български и чужди тематични сайтове.

** **Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)** е международна организация на някои държави, които заявяват, че приемат принципите на представителна демокрация и на свободна пазарна икономика. Тя води началото си от Европейската организация за икономическо сътрудничество (ЕОИС), основана през 1948 г. за координация на помощта по плана Маршал, който трябвало да преустрои Европа след Втората световна война. По-късно в организацията са включени

и в други страни, ако натискът върху финансовите министерства е твърде силен. А това се случва на фона на 9% от БВП среден бюджетен дефицит на 30-те членки на ОИСР. Макар България да не е член на организацията, проблемите на пенсионната система също значително се изострят от кризата.

Правителствата са твърде заети с управлението на кризата и не е изключено най-малкото да пренебрегнат пенсионните реформи. От друга страна, изплашените от развитието на икономиката спестители могат да се откажат от личните си пенсионни планове и да се ограничат само с финансираните от държавата схеми, което ще натрупа в тях огромни финансови проблеми, тъй като продължителността на живота се увеличава. Това не позволява щедрост при отпускането на пенсии. Някои държави вече бяха принудени да орежат бъдещите разходи по това перо.

Самите пенсионни схеми от своя страна реализираха големи загуби от срива на фондовите пазари, което налага промяна в начина им на опериране, което включва по-добра регулация и по-ясна информация за възможните рискове и печалби, смятат експертите на ОИСР.

Авторите на доклада смятат, че правителствата трябва да прилагат диверсифициран подход в осигуряването на старините на гражданите. Най-добрият начин е използването на смесица от източници за пенсионни доходи, като се включват както публични, така и частни източници, както и двата основни начина за финансиране (разходопокривен и капиталов). Да се разчита изцяло или предимно на един от тях в условията на толкова различни видове рискове е неблагоприятно, се казва в доклада. Данните в него показват, че около една трета от страните от ОИСР разчитат на много малко или никакво частно пенсионно покритие.

Пенсионните системи по света трябва да бъдат реформирани; в противен случай светът е изправен пред социална криза, която ще е много по-продължителна и тежка от финансовата. Около това се обединяват членовете на ОИСР по време на двудневната конференция на организацията, цитирана от “Файненшъл таймс”. По нейни данни частните пенсионни фондове от цял свят са изгубили 23% от активите си през изминалата година. Този факт може да се превърне в голям проблем за обикновените хора, ако тенденцията се запази, смятат от ОИСР. Най-зле в това отношение се оказва Ирландия – портфейлите на частните пенсионни схеми

в страната са олекнали с 37,5%, което няма прецедент сред останалите страни членки на ОИСР. Към края на миналата година общо 30% от ирландските пенсионери живеят в бедност, отчитат от организацията. Италия пък е страната с най-големи разходи за пенсионни вноски.

Организацията настоява за реформи в пенсионните системи – не само сред частните, но и в държавните схеми. Промените трябва да включват повече регулация върху дейността на фондовете и по-внимателно избиране на капиталовите пазари, където те инвестират. Освен това от ОИСР искат пенсионните дружества да предоставят повече информации за портфейлите си и рисковете, свързани с тях. Друго предложение е парите на лицата, които са по-близо до пенсионна възраст, да бъдат инвестирани в по-нискорискови инструменти.

За сравнение, в таблицата по-долу представяме данни за задължителните вноски в публичните пенсионни системи в избрани развити икономики.

Средният размер на социалноосигурителните вноски в публичната пенсионна система за страните от ОИСР е 21% от brutните доходи.

Най-ниски от представените страни са вноските в публичната система в Канада (9,9%), Южна Корея (9%), САЩ (12,4%). В някои страни като Австралия, Мексико, Дания работещите се осигуряват изцяло в частен пенсионен стълб, което означава, че вноските, които правят в пенсионната система, не са равнозначни на облагане на труда, а представляват лични спестявания.

Задължителният характер на паралелната система за частно осигуряване увеличава осигурителната тежест за заетите, но и отклонява средства от държавните пенсионни фондове, задълбочава кризата в тях и заплашва да редуцира гарантираните пенсии до минималното равнище на социални помощи. Крайната цел на нейните създатели е в перспектива тя да замести изцяло държавното пенсиониране.

Главният удар срещу държавната пенсионна мрежа се нанася обаче от въвеждането на нова задължителна, частна пенсионна система, изградена не на принципите на солидарността, а подчинена на законите на пазара. Това задължително второ осигуряване е известно в Съединените щати като “лична пенсионна сметка”, а в Германия — като “Ристер” пенсия. Чрез него работещата част от обществото се превръща в дребни собственици на ценни книжа, на които се внушава, че “реформата” е изцяло в техен интерес. Истината е точно обратната, “реформата” освобождава работодателите от задължението да правят вноски за своите служители. Но най-същественото в нея е,

че тя в крайна сметка представлява акт на поредната приватизация, този път на системата за държавно осигуряване, в която се управляват огромни средства от билиони долари и евро на година, които могат да носят

гигантски комисионни и печалби. Тази нейна особеност не остава незабелязана от могъщите финансови кръгове, които не пропускат да приватизират всичко доходно от икономиката на света.

Таблица: Вноски в публична пенсионна система (като % от brutната заплата) през 2007 г.

Страна	Вноски (като % от заплата)
Австралия	Вноски само в частен пенсионен стълб
Австрия	22,8
Белгия	16,4
Канада	9,9
Чехия	32,5
Дания	Вноски само в частен пенсионен стълб
Финландия	20,9
Франция	24
Германия	19,5
Гърция	20
Унгария	26,5
Исландия	Няма отделни пенсионни вноски
Ирландия	Няма отделни пенсионни вноски
Италия	32,7
Япония	14,6
Корея	9
Люксембург	16
Мексико	Вноски само в частен пенсионен стълб
Холандия	31,1
Нова Зеландия	Няма вноски
Норвегия	Няма отделни пенсионни вноски
Полша	35
Португалия	Няма отделни пенсионни вноски
Словакия	24
Испания	28,3
Швеция	18,9
Швейцария	10,1
Турция	20
Обединеното кралство	Няма отделни пенсионни вноски
САЩ	12,4
ОИСР - средно	21

Източник: ОИСР, *Pensions at a Glance 2009: Retirement-Income Systems in OECD Countries*

Размери на пенсиите в Европа

Според проучване на ОИСР, пенсиите като цяло силно се различават в европейските страни.

В Люксембург пенсионерите взимат средно 102% от размера на последните си заплати, докато в Ирландия, която в последните години се нареди в челната петица по размер на приходите на работещите в ЕС, пенсионерите взимат средно 30% от последните си заплати.

Според оповестено наскоро проучване, най-високите доходи на глава от населението в Европа са в Лихтенщайн. Следват Люксембург и Швейцария. Жителите на Германия (най-мощната европейска икономика) се нареждат на десета позиция по този показател с годишен доход от 17 000 евро. В Лихтенщайн доходът е 42 000 евро. От европейските страни най-нисък е доходът на молдовците – 280 евро на година.

В оповестения доклад се посочва, че вследс-

твие на ръста на продължителността на живота в западните икономики, пенсионните разходи рязко се повишават. Много правителства повишиха през последните години възрастта за пенсиониране, а в някои случаи въобще са отменени фиксираните години за пенсиониране.

Средно за страните членки на ЕС, при усреднена смъртност при възрастните хора и пенсиониране на 65 години, всяка година пенсиониране по-късно намалява правителствените разходи с 3%.

Средната пенсия в страните членки на ОИСР е малко под 29% от средната работна заплата. Минималната пенсия е най-ниска в Чехия – едва 12 на сто от средната заплата.

Минималната пенсия в Люксембург и Португалия е 40% от средната работна заплата. Високи са също пенсиите в Гърция, Австрия и Белгия.

В преобладаващата част от страните от ОИСР пенсиите са “вързани” към средната работна заплата на страната, а провежданите на много места пенсионни реформи касаят работещото население, на което предстои да излезе в пенсия след 10–15 години, т.е. по-младите набори.

Средно за страните членки на ОИСР коефициентът на пенсията спрямо средната работна заплата е 57 на сто, макар и цифрата да се различава съществено в някои от страните.

В Люксембург коефициентът е 102%, т.е. пенсионерите в страната взимат средно повече от работещите през последните години от трудовия им стаж.

В Австрия, Унгария, Италия, Испания и Турция – страни, които относително щедро осигуряват пенсионерите си със средна работна заплата, коефициентът е 75%.

За сравнение – Ирландия, която предлага само минимално гарантирана пенсионна ставка, коефициентът е едва 30,6%. Малки пенсии получават още в Мексико, Нова Зеландия и САЩ (36%–38,6% от средната работна заплата). Действителните разходи на правителствата за пенсионно осигуряване зависят не само от нивото на заплащаните пенсии, но и от периода, в който се изплаща пенсията, средната продължителност на живот и т.н.

Според данни на ОИСР, през 2040 г. средната продължителност на живота на мъжете ще бъде 83,1 години, а на жените – 86,6 години. Тези данни също варират в отделните страни от ОИСР.

Ако се предположи, че размерът на пенсиите и възрастта за пенсиониране са еднакви, то правителствата на страни като Исландия, Япония, Норвегия, Швеция и Швейцария ще понесат значително по-високи разходи от страни като Унгария, Мексико, Полша, Словакия и Турция, където средната продължителност на живота е относително по-ниска.

ПРАЗНИК

На 1 октомври 2009 г. Националният осигурителен институт отбеляза тържествено Международния ден на възрастните хора. Тържеството в салона на Централното управление на НОИ беше открито с приветствено слово на министъра на труда и социалната политика Тотю Младенов. Присъстващите хора от третата възраст

бяха поздравени сърдечно и от управителя на НОИ Сотир Ушев, както и от подуправителя Весела Караиванова.

Възрастните хора бяха зарадвани с богата художествена програма с участието на хор “Планинска песен”, Вокално-инструментална формация “Божур” от гр. Търговище, Фолклорен ансамбъл “Сребърна пафта” при

Столична дирекция на МВР, народната певица Калинка Стурова и др.

Освен организирането на културни прояви, Международният ден на възрастните хора беше отбелязан и с безплатни консултации по пенсионни въпроси като в София, така и във всички териториални подразделения на НОИ.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПОЛИТИКАТА НА АКТИВНО СТАРЕЕНЕ

Светозар Златанов,
експерт в отдел “Статистика, актюерски
анализи и прогнози” в ГД “Анализ, планиране и прогнозиране”

Големите промени в режимите на раждаемостта и смъртността през изминалия ХХ в. създадоха предпоставки за ускорено остаряване на населението през ХХІ в. Скоростта на остаряването се определя от три главни фактора. Първият и, хронологично погледнато, най-важният фактор е трайното намаление на общия коефициент на плодовитостта на жените, водещо до трайно, но устойчиво нарастване на пропорцията стари/млади в населението. Вторият фактор е намалението както на равнището, така и на интензивността на смъртността, която намала значително през последните десетилетия във всички европейски страни както в резултат на подобрене на общественото здравеопазване и напредъка на медицината, така и в резултат на повишаването на жизненото равнище, довело до по-добро и по-рационално хранене. Третият фактор е временното нарастване на раждаемостта в периода непосредствено след Втората световна война. Това нарастване довежда временно до забавяне на процеса на остаряване на населението през 1970-те години поради известно подмладяване на възрастовата структура, но при преминаването на “бейби-бум” кохортите в стара възраст след 2010 г., то допринася за ускоряване на остаряването в началото на ХХІ в.

Прогнозираното нарастване както на абсолютния, така и на относителния дял на възрастното население поставя предизвикателства пред социалната политика. Промените в съотношението между работещи лица и стари хора поставя големи предизвикателства пред социалното осигуряване с оглед финансирането на пенсионната система. Също така възниква въпросът, дали увеличението на продължителността на живота означава също така

увеличение на продължителността на годините, прекарани в добро здраве, или добавените години се характеризират предимно с влошено здраве или даже с инвалидност. Как промените в структурата на семействата или домакинствата повлияват върху обществените трансфери на средства или дали остаряването на населението ще доведе до намаляването на агрегираните спестявания, инвестициите и икономическия растеж вследствие на “замразяването” на значителни средства в пенсионни фондове и насочването на трансферите към издръжката на значителни маси от лица в извънтрудоспособна възраст.

Освен трите основни аспекта на остаряването на населението, има и допълнителни, свързани с вероятностния характер на развитието на процеса. Всички минали прогнози за възпроизводството на населението в по-малка или по-голяма степен са се оказали неточни именно поради вероятностния характер на бъдещото проявление на демографските процеси. По отношение на смъртността може да се окаже, че е възможно бъдещото развитие на медицината и технологиите да доведат до още по-голямо намаление на равнището на смъртността и увеличение на продължителността на живота – както реалната, така и очакваната. По отношение на раждаемостта е възможно, ако в бъдеще се задържат нива на раждаемост значително под простото възпроизводство, може би ще се наложи преразглеждане на имиграционната политика. На трето място, жизненото равнище на старите хора е функция на икономическото развитие и е възможно жизненият стандарт на лицата, които в бъдеще ще са в тази стара възраст, да се различава съществено от този на лицата, които сега се намират в тази възраст.

ПОЛИТИКИ И МЕРКИ ЗА АКТИВНО СТАРЕЕНЕ, ПО-ДЪЛГО ОСТАВАНЕ НА ПАЗАРА НА ТРУДА, УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ

Политиката на “активно стареене” е основана на повишаващата се средна продължителност на живота. За България това предполага както преодоляване на негативните нагласи на работодателите към по-възрастната работна сила и насърчаването им по-дълго да използват техния трудов опит и умения, така и развитие на солидарност между поколенията, стимулиране на доброволното участие, подобряване на здравния статус, трудоспособността и мотивацията за труд.

В областта на трудовите правоотношения са създадени редица охранителни мерки, с които се дава възможност за удължаване на заетостта след навършване на възрастта за пенсиониране по чл. 68 от Кодекса за социално осигуряване (КСО) – 63 г. за мъжете и 60 г. за жените. На основание чл. 328, ал. 1, т. 10 от Кодекса на труда, работодателят може да прекрати трудовия договор, като отправи писмено предизвестие до работника или служителя в указаните срокове, при придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст, а за професори, доценти, старши научни сътрудници I и II степен и доктори на науките – при навършване на 65-годишна възраст.

Като се има предвид, че общоприетата възраст за пенсиониране от 2009 г. за жените става 60 години, а за мъжете тя вече е 63 години, охранителната мярка за по-дълго оставане на работа до 65-годишна възраст е валидна само за хабилитираните лица. Същевременно обаче съществува възможност, по преценка на работодателя, трудовият договор да не бъде прекратен. Лицето, навършило пенсионната възраст и изпълнило условията за пенсиониране, може да продължи да работи при същия работодател, когато и двете страни по договора са заинтересовани от това.

Има и други възможности – лицето да продължи да работи, но при друг работодател или пък като упражняващ свободна професия, т.е. да е самонает.

В областта на общественото осигуряване също са предприети мерки за защита правата на лицата, работещи след навършване на пенсионна възраст или след пенсиониране, ако лицето продължи да работи:

Кодексът за социално осигуряване (чл. 4) дава възможност, когато лицето продължава да рабо-

ти след навършване на определена възраст или след като се е пенсионирано, да продължи да се осигурява и да натрупва осигурителни права. По отношение на наетите от работодател лица, които вече са получили пенсия, осигуряването за всички осигурени социални рискове дори има задължителен характер. Така те продължават да попълват работната сила на пазара на труда и да практикуват активно стареене.

От началото на 2000 г. влязоха в действие новите, завишени критерии за достъп до пенсия за осигурителен стаж и възраст. Постепенно се завиши както възрастта, така и изискваният осигурителен стаж, така че да се набавят определените точки за пенсиониране (сбор от стаж и възраст). По този начин плавно беше редуцирано ранното пенсиониране на жените и мъжете. Редуцирането засяга както пенсионирането на работилите при условията на масовата трета категория труд, така и при първа и втора категория труд, а също и пенсионирането на служителите от специалните органи за опазване на мира и сигурността.

С отпадане на законовата забрана да се получава едновременно пенсия и трудово възнаграждение или пенсията на работещия пенсионер да се намалява, много пенсионери продължиха да работят и да престояват по-дълго време на пазара на труда. Тази възможност благоприятства не само увеличаване доходите на възрастните, но и за стимулиране на активното стареене и по-дълго присъствие в състава на работната сила.

От началото на 2008 г. се създаде стимул за по-дълго оставане на пазара на труда на възрастните работници и служители чрез бонифицирането им през формулата за изчисление на пенсията (чл. 70, ал. 1 от КСО). Годишните, прекарани на работа след навършване на пенсионната възраст и при определени условия, носят по-голяма тежест при изчислението на пенсията. Размерът на пенсията за осигурителен стаж и възраст се определя, като доходът, от който се изчислява пенсията, се умножи със сумата, образувана от: по един процент за всяка година осигурителен стаж и съответната пропорционална част от процента за месеците осигурителен стаж, а от 1.04.2009 г. – с 1,1% за всяка година и съответната пропорционална част от процента за месеците осигурителен стаж. Ако лицата имат осигурителен стаж без превръщане 37 години за мъжете и 34 години за жените и продължават да работят след навършване на възрастта по чл. 68, ал. 1–3, без да им е отпусната пенсия, за всяка година осигурителен стаж след тази възраст процентът е

3 и съответната пропорционална част от този процент за месеците осигурителен стаж. Процентът за всяка година осигурителен стаж след навършване на възрастта по чл. 68, ал. 1–3 се определя за действителен осигурителен стаж, без превръщане, придобит след 31 декември 2006 г.

Инвалидизацията, изразена чрез отпускане на пенсия за инвалидност, е сериозна пречка за активното стареене. Динамиката на броя на получаваните инвалидни пенсии по календарни години, пол и възраст показва, че те се увеличават най-бързо във възрастовия интервал 55–63 г. Това е следствие на законодателни промени, изразяващи се в повишаване на критериите за отпускане на пенсия за осигурителен стаж и възраст. Броят на инвалидните пенсии нараства и в останалите възрастови групи над 63 г., което може да е признак за влошаването на здравословното състояние на лицата в третата възраст.

Пенсиите за инвалидност се отпускат, когато трудовоекспертна лекарска комисия (ТЕЛК) оцени трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане на лицето 50 или над 50 на сто спрямо тази на здрав човек. Тези пенсии са два вида: 1. инвалидни пенсии, свързани с трудова дейност и 2. инвалидни пенсии, несвързани с трудова дейност.

Инвалидните пенсии, свързани с трудова дейност, са: а) лична пенсия за инвалидност поради общо заболяване (ИОЗ) и б) лична пенсия за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест.

Пенсия за инвалидност поради общо заболяване имат осигурените лица, ако са загубили работоспособността си и имат осигурителен стаж, придобит до датата на инвалидизирането, а за слепите по рождение и за ослепелите преди постъпване на работа – до датата на заявлението по чл. 94, както следва:

1. до 20-годишна възраст и за слепите по рождение и на ослепелите преди постъпването им на работа – независимо от продължителността на осигурителния стаж;

2. до 25-годишна възраст – една година;

3. до 30-годишна възраст – 3 години.

Право на пенсия за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест имат осигурените, които имат трайно намалена работоспособност/вид и степен на увреждане 50 или над 50 на

сто поради трудова злополука или професионална болест, независимо от продължителността на осигурителния стаж.

Инвалидните пенсии, несвързани с трудова дейност, са: а) за военна инвалидност, б) за гражданска инвалидност и в) социална пенсия за инвалидност.

Право на пенсия за военна инвалидност имат лицата, които са загубили работоспособността си поради това, че са заболели или са пострадали през време или по повод на наборната военна служба, или службата в запаса или в резерва. Такова право имат и лицата, пострадали при оказване съдействие на въоръжените сили.

Право на пенсия за гражданска инвалидност имат лицата, които са загубили работоспособността си поради това, че са заболели или пострадали при изпълнение на граждански дълг или случайно от органите на властта при изпълнение на служебни задачи на тези органи. На лицата, които са били осигурени за всички осигурени социални рискове или само за трудова злополука или професионална болест, пенсията се изчислява по реда, установен за пенсиите за трудова злополука или професионална болест, ако това е по-благоприятно за тях.

Право на социална пенсия за инвалидност имат лицата, навършили 16-годишна възраст, с намалена работоспособност повече от 71 на сто.

Не могат да се получават едновременно пенсия за осигурителен стаж и пенсия за инвалидност поради общо заболяване.

Броят на инвалидните пенсии при мъжете нараства непрекъснато от 1998 до 2007 г. Най-голямото увеличение е за възрастите от 60 до 63 г. Това е израз на обстоятелството, че право на пенсия за осигурителен стаж и възраст в общия случай при мъжете се придобива на 63 г. Голям брой мъже между 60 и 63 г. получават експертни решения на ТЕЛК и придобиват право на пенсия за инвалидност. Същевременно и броят на тези пенсии както в по-ниските – под 60 г. възраст, така и във възрастите над 63 г., също се е увеличил значително. Това е свидетелство, че увеличението на броя на пенсиите за инвалидност в по-малка степен се дължи на затруднения достъп до пенсия за осигурителен стаж и възраст, а в много по-голяма – на влошаване на здравето на населението през разгледания десетгодишен период. Така във възрастите между 65 и 68 г. увеличението е над 2 пъти.

Таблица 1. Брой на мъжете, получаващи пенсия за инвалидност като водеща пенсия по години и възраст (всички видове инвалидност)

Възраст	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.
50	3 163	3 139	3 245	2 985	3 486	3 905	4 235	4 085	3 893	3 551
51	3 221	3 336	3 460	3 848	3 631	4 144	4 572	4 552	4 391	3 998
52	3 532	3 332	3 666	4 104	4 637	4 378	4 906	4 812	4 872	4 562
53	3 539	3 641	3 587	4 320	4 982	5 541	5 173	5 178	5 092	5 025
54	3 493	3 681	3 997	4 204	5 060	5 919	6 521	5 526	5 473	5 286
55	3 603	3 677	3 989	4 726	4 987	6 107	6 862	5 832	5 898	5 624
56	3 913	3 816	3 993	4 620	5 725	5 988	7 153	7 331	6 266	6 053
57	3 456	3 587	3 895	4 348	5 197	6 611	6 849	7 703	7 768	6 438
58	3 198	3 027	3 194	4 175	4 818	5 897	7 388	7 819	7 933	7 773
59	3 086	3 131	3 159	3 593	4 701	5 530	6 701	7 395	7 899	7 807
60	2 190	2 122	3 089	3 523	4 058	5 504	6 222	8 093	7 626	7 810
61	1 230	1 183	1 158	2 886	3 842	4 784	6 158	7 371	8 257	7 542
62	1 256	1 049	1 053	1 114	2 826	3 749	5 209	6 717	7 461	8 142
63	1 200	1 123	972	1 034	1 142	2 909	3 540	6 564	6 758	7 321
64	1 356	1 079	1 090	920	1 040	1 210	3 032	4 766	5 784	5 861
65	1 311	1 196	1 026	1 035	936	1 112	1 434	3 462	4 057	4 802
66	1 288	1 151	1 138	981	1 036	993	1 317	2 869	3 124	3 612
67	1 070	1 139	1 119	1 056	1 000	1 132	1 250	1 541	2 523	2 764
68	1 062	967	1 098	1 036	1 071	1 138	1 420	1 460	1 436	2 288
69	871	974	941	1 024	1 012	1 205	1 416	1 407	1 353	1 327
70	860	775	937	865	1 021	1 132	1 529	1 521	1 299	1 260

Таблица 2. Брой на жените, получаващи пенсия за инвалидност като водеща пенсия по години и възраст (всички видове инвалидност)

Възраст	1998 г.	1999 г.	2000 г.	2001 г.	2002 г.	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.
50	2 993	3 165	3 251	3 189	4 112	4 612	5 037	4 810	4 503	4 068
51	3 174	3 206	3 536	4 128	4 201	5 231	5 736	5 510	5 147	4 592
52	3 598	3 237	3 573	4 361	5 320	5 331	6 396	5 942	5 825	5 272
53	3 558	3 675	3 572	4 479	5 561	6 789	6 577	6 770	6 212	5 939
54	3 388	3 716	4 108	4 601	5 772	7 128	8 321	7 430	7 058	6 281
55	2 633	2 643	4 035	5 159	5 871	7 393	8 878	7 637	7 705	7 146
56	1 648	1 758	1 790	4 527	6 279	7 436	9 176	9 662	7 990	7 724
57	1 574	1 557	1 668	1 884	5 005	7 018	8 679	10 255	9 992	8 027
58	1 520	1 505	1 500	1 740	2 091	5 708	7 364	10 523	10 720	10 016
59	1 302	1 450	1 471	1 571	1 887	2 496	6 360	8 504	10 571	10 636
60	1 384	1 257	1 438	1 524	1 750	2 280	3 082	7 772	7 729	9 532
61	1 508	1 326	1 234	1 495	1 668	2 077	2 852	6 798	7 814	7 588
62	1 537	1 461	1 318	1 247	1 668	2 067	2 670	3 434	6 814	7 712
63	1 502	1 466	1 432	1 365	1 435	2 020	2 712	3 232	3 389	6 742
64	1 568	1 435	1 447	1 468	1 508	1 761	2 661	3 012	3 176	3 305
65	1 482	1 505	1 406	1 453	1 593	1 863	2 445	3 042	2 977	3 115
66	1 595	1 413	1 492	1 471	1 609	1 960	2 528	3 031	2 971	2 899
67	1 403	1 515	1 383	1 514	1 646	2 049	2 654	2 770	2 931	2 848
68	1 429	1 338	1 490	1 425	1 675	2 112	2 851	2 907	2 680	2 833
69	1 328	1 375	1 320	1 536	1 592	2 209	2 868	2 966	2 821	2 559
70	1 456	1 261	1 328	1 339	1 698	2 055	3 090	3 283	2 847	2 698

През 1998 г. жените се пенсионираха на 55 г., а през 2007 г. – вече на 58-годишна възраст.

При жените е налице рязко увеличение на броя на инвалидните пенсии за този десетгодишен (1998–2007 г.) период. Увеличението е много по-голямо от това при мъжете във всяка една единична възраст. Вероятно тук става въпрос и за обстоятелството, че жените средно имат по-малък осигурителен стаж, съответно за тях е по-изгодно водещата пенсия да е лична за инвалидност поради общо заболяване, а не лична за осигурителен стаж и възраст (защото първата е с по-голям размер.) По-големият брой инвалидни пенсии във всички възрастови интервали през 2007 г. в сравнение с 1998 г. обаче косвено свидетелства и за значително влошаване на общото здравословно състояние, макар това влошаване да не може да бъде точно измерено с наличните данни.

Перспективите пред активното стареене

Политиката на “активно стареене” е очертана като набор от ценности и норми, които са заложили в документи на международно и национално ниво, но все още не са преведени в конкретни мерки и приети като необходимост от мнозинството хора.

Постепенното оттегляне от работната сила все още е рядкост. Като цяло, дялът на хората, работещи след законово установената пенсионна възраст е много нисък във всички европейски страни – под 5%, а за България – 1,3% през 2005 г. Статистиката показва, че за твърде малък дял от хората, годините след навършване на пенсионната възраст се възприемат като време за активно участие – в работната сила, в обществения живот, даже и за “активен отдих”.

Изследвания върху бюджета на времето показват, че оттеглилите се от работната сила поради пенсиониране прекарват основната част от времето си вкъщи. Допълнително освободеното време, преди прекарване на работното място, не се използва за активен отдих. Същевременно в домакинствата на пенсионерите се наблюдава същата полова диференциация по отношение на домакинската работа, както и в тези на работещите, а именно – домакинската работа се върши от жените, въпреки че свободното време е приблизително равно и при двата пола.

Разработването на социални и икономически мерки за преодоляване на негативните последици от ускоряването на процеса на остаряване на

населението тепърва предстои, за досега реализираните в тази насока действия резултатите са неясни и противоречиви. С насърчаването на заетостта сред по-младите хора, с оставането в работната сила на по-старите, с насърчаването на заетостта сред жените се занимават различни агенции и министерства, всяко от които действа самостоятелно и често мерките си противоречат.

Обществата в Европа имат дълга традиция в обезкуражаването на икономическата активност чрез опции за “ранно” пенсиониране в пенсионните системи. Единствено във скандинавските страни съществуват широкообхватни политики и практики за насърчаване на образование и обучение през целия живот и за удължаване на икономическата активност на възрастните хора.

В тези страни обаче, мнозинството от лицата между 65- и 75-годишна възраст се намира в добро здраве и има гарантирани доходи. Даже там лицата над 75 г. не участват активно в обществото поради следствията от индивидуалното стареене и по-ниските доходи на най-старите поколения.

Докато законоустановената възраст за пенсиониране остава непроменена в повечето европейски страни през 1970–1990 г., реалната възраст за пенсиониране намалява. За периода 1990–2005 г. тя започва да нараства, но все още е доста под законоустановената, като разликата е по-силно проявена при жените.

През XXI в. остаряването на населението се превръща в доминиращ процес в Европа, като този регион е най-остарелият в света – като дял на стари хора от населението. В следващите 15 години Европа ще навлезе в нова фаза на процеса на остаряване на населението, характеризираща се не само с увеличение на броя и дела на старите хора, но също така с намаления при децата и на населението в трудоспособна възраст.

Остаряването на населението значително ще се различава между отделните страни. Това се дължи на обстоятелството, че демографският преход е започнал по различно време в различните страни, както и динамиката на основните демографски процеси – раждаемост, смъртност и миграция е била различна. Към 2050 г. се очаква Испания да стане страната с най-остарялото население – с 38-процентов дял на лицата на 65 и повече години, а най-младата – Турция – с 18% дял.

Много от последиците за икономиката и социалната политика са пряко свързани с дела и броя на старите хора. Значими промени в горната част на възрастово-половата пирамида се предвиждат

чак до 2050 г. Тъй като хората, които ще са на 50 и повече години през 2050 г., вече са родени, понататъшното нарастване ще бъде определено от тенденциите в смъртността.

Наблюдаваното дългосрочно нарастване на средната продължителност на очаквания живот ще продължи и негов резултат ще бъде нарастването на броя и дела на всяка следваща кохорта. Лицата, които влизат сега в групата на старите хора, са доста неравномерно разпределени по години на раждане, тъй като са родени в периода около Втората Световна война, когато раждаемостта е имала големи колебания и затова могат да се очакват и флукутации в темпа на растеж на групата на старите. Най-значим фактор, особено в западноевропейските страни, ще бъде остаряването на “бейби-бум” поколението, родените през 60-те и началото на 70-те години на XX в. В следващите 10 години този фактор ще бъде главна причина за остаряване на работната сила, през 2015–2020 г. – за нарастването на дела в групата 65–75-годишна възраст, а в периода 2030–2050 г. – за нарастване на дела на най-старите – над 75 г. Тези нараствания ще бъдат относително по-малки в страните с вече остаряло население и големи в страните, в които процесът на остаряване е започнал наскоро.

Във всички високи възрасти се очаква да продължи преобладаването на жените, в резултат на мъжката свръхсмъртност. Предвижданията сочат, че разликата в средната продължителност на живота при мъжете и жените ще продължи да намалява, но в бъдеще не се очаква по-различно разпределение по признака пол във високите възрасти.

Коефициентите на възрастова зависимост ни дават приблизителна оценка на тежестта, която икономически неактивните лица налагат върху активните (тези в трудоспособна възраст). Пенсиониранието на многобройните кохорти “бейби-бум” между 2015 и 2030 г. няма как да не доведе до рязко увеличение на коефициента на зависимост на старата възраст във почти всички страни. Промените в общия коефициент на зависимост следват посока на промените на този на старата възраст – най-висок общ коефициент се очаква в Испания с 96 лица в нетрудоспособна на 100 лица в трудоспособна възраст. За формулиране на социална политика връзката между дела на младите и старите възрасти в общата възрастова зависимост е много важна поради това, че обществените разходи за стари лица са няколко пъти по-високи от тези за децата, поради факта, че повечето разходи за децата се поемат от техните родители.

Неактивното стареене – последици за индивида

Неактивното стареене влияе негативно – като загуба на възможности за доходи и загуба на възможността за потенциална активност, която е полезна за здравето и самочувствието.

Икономическата неактивност във високите възрасти намалява финансовите ресурси, които са на разположение за индивидите и домакинствата. Преходът към пенсиониране обикновено е свързан със значително намаление на доходите. Равнището на дохода може да бъде увеличено с продължаване на работата, след навършване на възрастта за пенсиониране и това да бъде буфер пред бедността за тези, които поради особености на трудовата и професионалната кариера получават ниски доходи от пенсионното осигуряване.

Размерът на свободното време се увеличава след пенсионирането. В случай че конкретният човек няма възможност, няма финансова нужда или по някаква друга причина не желае да работи, свободното време би могло да се употреби за участие в семейни или обществени дейности. Статистиката показва, че част от времето действително се използва за такава дейност, но по-голямата част от него отива за пасивен отдих. Има много изследвания, показващи, че активността в стара възраст е полезна за хората, занимаващи се с нея. Също там удовлетвореността от работата слабо нараства през трудовия живот, докато удовлетвореността от пенсионирането започва да намалява след възрастта 65–69 г.

Последици за обществената политика от неактивното стареене

Всички европейски страни, независимо от това дали са високо развити пазарни икономики или страни, извършили наскоро преход към такъв тип икономика, имат сравнително близки демографски характеристики и бъдеще. По-точно, остаряването на населението ще продължи да протича ускорено в следващите десетилетия и нарастващ брой хора ще живеят все повече и повече години сами в стара възраст. Това ще наложи нуждата от обществена адаптация по отношение на работа, семеен живот и социална защита. Ако се вземе решение да се следва политика на активно стареене като цялостна социална политика по отношение на старите хора, това ще наложи засилване на участието на държавата в обществения живот.

Тенденцията към по-ранно пенсиониране съвпада с икономическия интерес на работодателите да наемат по-млади работници, които им излизат по-евтино и не се нуждаят от обучение и преквалификация.

Относно обществен дебат за активното стареене е уместно да се отбележи, че огромното мнозинство от старите хора не са доволни от сегашното си положение, но са нужни значителни промени в социалната политика и общественото мнение, за да се насърчи по-дълго оставане в трудовата сила и по-късно (по-постепенно) пенсиониране. Поддържането на по-висока икономическа активност може да изисква значителни обществени инвестиции за преквалификация, предвид големите разлики между поколенията по отношение на образователно достижение, професионални умения и изискванията на трудовия пазар.

Значителен дял от старите хора съобщават за влошено здраве и за здравни проблеми, които са пречка при изпълнението на ежедневните им дейности, което ги прави недостатъчно конкурентоспособни.

Институционалната намеса в този случай може да се сведе до мерки за намаляване на възможностите за по-ранно пенсиониране, инвестиции в подобряване на здравето, така че възрастните лица да са в състояние да желаят да работят по-дълго, премахване на дискриминационни законови норми, представляващи дискриминация по признак възраст и изисквания работните места да са съобразени, доколкото е практически възможно, с всички възрастови групи.

Най-накрая, старата възраст е фаза в жизнения цикъл на човека. Положението на всеки индивид зависи от възможностите и изборите, които е правил в предходните фази по-отношение на образованието, здравето, семейството, работа/кариера, от личностните черти и социокултуралните обстоятелства, в които тези черти са били развивани или ограничавани. Ниските доходи и големите нужди в стара възраст често са резултат от недостатъчна конкурентоспособност на трудовия пазар в предните фази, от по-слабо участие в работната сила, от влошено здраве и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Според критериите на ООН населението на България е било старо по време на преброяването от 1956 г., когато за първи път делът на лицата над 65 години е бил над 7% и е достигнал 7,2%. От тогава

до сега този дял се увеличава непрекъснато, като достига 17,1% през преброяването от 2001 г. Основната причина за възникването и усилването на този процес е намалението на раждаемостта, което е станало приблизително на два етапа у нас – първия през 1926–1956 г., след демографската компенсация след Първата световна война, когато брутният коефициент за раждаемостта е намалял двойно – от 39,2 на хиляда до 18,2 на хиляда. Това е реализацията на т.нар. демографски преход, когато се е породил този процес. По време на втория етап 1956–2001 г., раждаемостта спада още веднъж двойно – от 18,2 на 9,0 на хиляда и естественият прираст трайно става отрицателен. Тези тенденции най-ясно се илюстрират чрез изменението на относителния дял на децата 0–14 г. – от 35% през 1926 г. до 26,6% през 1956 г. и 14,7% през 2001 г.

Различните показатели за изменение на възрастовата структура на населението показват еднопосочно промяна в посока на нейното остаряване, като тази промяна е най-силно изразена в последните 10 години. Непрекъснато са нараствали средната и медианната възраст на населението на България, както и коефициентите на демографско натоваване.

Подобни изменения се наблюдават във всички страни от ЕС, като в страните от Югоизточна Европа те протичат по-силно, отколкото средно за ЕС.

При страните от нашия регион, в които демографският преход е започнал по-рано – като Унгария и Гърция – промените ще са по-слабо изразени. Това се дължи и на положителната миграция в тези страни. В тези от тях, в които остаряването на населението е започнало по-късно и миграцията е с отрицателно салдо – България и Румъния, се очакват по-ясно изразени негативни промени – както в остаряването на цялото население, така и на работната сила. След 2020 г. ще се формират значителни дялове – между 5 и 10% на много стари хора – над 80 г., във всички страни от ЕС, което ще бъде сериозно предизвикателство за осигурителните системи.

Всички страни от ЕС, вкл. и България, извършват реформи на пенсионните си системи. В едни страни реформите са параметрични, изменят се само отделни параметри на пенсионната системи (Франция), в други страни се формира система, базирана на индивидуални сметки (Полша), а в България се въвежда смесен тип пенсионна система с първи стълб от разходнопокривен тип и втори задължителен от тип индивидуални сметки. Въпреки постепенното повишаване на възрастта за пенсиониране – с 0,5 г. на календарна година,

реалната възраст за пенсиониране намалява поради големия брой предоставени пенсии поради инвалидност и поради привилегиите за закупуване на осигурителен стаж.

От края на 2008 г. в България е създаден Държавен фонд за гарантиране устойчивост на държавната пенсионна система. Той е създаден в отговор на предвиждането недостигът на средства в държавното обществено осигуряване (ДОО) да се увеличи от 1,28% през 2008 г. до 2,76% през 2050 г. Категорично е формулирана целта при създаването на фонда: да гарантира изплащането на пенсиите на бъдещите пенсионери в условията на засилен демографски натиск. Този фонд е автономен, защото е обособена част от държавния бюджет и не е част от Държавното обществено осигуряване. В новият фонд ще постъпят средствата, които вече са акумулирани от изпълнението на разпоредбата в законите за държавния бюджет за годините 2006, 2007 и 2008. По силата на тези разпоредби за него се заделяха 25% от реализираните икономии при изпълнението на държавния бюджет и 50% от приходите от приватизация. В резултат в края на 2008 г. фондът стартира с капитал от близо 708 милиона лева. Предвижда се в идващите години сметката на фонда да постъпват по 25% от отчетения излишък в бюджета и 90% от приходите от приватизация. Средствата от фонда не могат да се изразходват по-рано от 10 г.

Не са благоприятни данните за здравословното състояние на населението, получени чрез метода “здравно интервю” – 40,2% от всички лица определят здравето си като влошено, а цели 76% от групата на лицата между 65–74 г. дават същата оценка. Това ограничава силно възможностите за активно стареене, и закономерно само 1,3% от лицата над 65 г. работят – главно мъже.

Данните за средната продължителност на живота не са оптимистични – през периода 1996–2001 г. тя нараства незначително. А средната продължителност на живота в добро здраве пък намалява, и то чувствително.

Тези обстоятелства показват, че България все още не е готова за активна политика по отношение на старите хора. Необходимо е първо качеството на живота да се повиши, смъртността и заболяемостта да намалее значително, така че много повече хора да достигат до висока възраст и да я достигат в добро здраве. Макар ниските размери на пенсиите и на доходите като цяло да насърчават оставането на работа по-дълго време поради влошено здраве по-голямата част от старите хора не извършват икономическа дейност.

В заключение, политиката на активно стареене може да се провежда само е предхождана от значително подобряване на икономическата обстановка и качествата на живота и е част от една по-мощна и по-обхватна социална политика.

УДОСТОВЕРЯВАНЕ НА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ НА ОСНОВАНИЕ МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ

Евгения Табакова,
главен експерт в Дирекция “Европейска интеграция и международни договори”

В практиката се увеличи броят на лицата, които за придобиване на социални права се възползват от разпоредбите за сумиране на стаж в двустранните международни договори в областта на социалното осигуряване, по които Република България е страна и/или от разпоредбите на Регламент на Съвета (ЕИО) № 1408/71 за прилагането на схеми за социална сигурност на наети лица, самостоятелно заети лица и членове на техните семейства, които се движат в рамките на общността и Регламент на Съвета (ЕИО) № 574/72 за определяне на реда за прилагане на Регламент на Съвета (ЕИО) № 1408/71.

Във връзка с изложеното за удостоверяване на осигурителен стаж лицата подават заявление в дирекция “Европейска интеграция и международни договори” на Националния осигурителен институт (НОИ), към което представят оригинални документи за стаж.

Удостоверяването на осигурителен стаж за целите на сумирането на осигурителни периоди за преценяване на права, включени в материалния обхват на европейските регламенти, се извършва с утвърдени едноезични и еднообразни формуляри, които са различни, в зависимост от съответния риск, за който ще се ползват.

Съгласно чл. 4, ал.1 от регламента, в материалния обхват са включени обезщетенията за болест и майчинство, обезщетенията за инвалидност, обезщетенията за старост, обезщетенията за наследници, обезщетенията за трудови злополуки и професионални болести, помощите при смърт,

обезщетенията за безработица и семейните обезщетения.

Във връзка с изложеното, след подадено заявление за преценка правото на обезщетение, което попада в така посочения материален обхват, осигурителният стаж, придобит по законодателството на друга държава членка, се удостоверява по служебен път, чрез кореспонденция между компетентните институции или между органите за връзка на съответните държави.

Удостоверяването на осигурителен стаж за целите на сумирането на осигурителни периоди при прилагане на международен договор в областта на социалното осигуряване се извършва посредством договорени двуезични формуляри. За разлика от европейските формуляри, които са различни в зависимост от риска, за който се използват, при двустранните договори е предвиден един формуляр за удостоверяване на осигурителен стаж за всички рискове.

Към настоящия момент са в сила 7 международни договора в областта на социалното осигуряване и едно междуправителствено споразумение с Република Турция, което урежда изплащането на български пенсии в Турция, както и отпускане на пенсии съгласно българското законодателство на лица, живеещи в Турция.

При прилагане на Договора между Република България и Украйна за социално осигуряване осигурителен стаж се потвърждава с формуляр БГ/УКР 3, съотв. УКР/БГ 3 – Удостоверение за осигурителен (трудоу) стаж в България, съотв. в Украйна.

При прилагане на Договора между Република България и Република Македония за социално осигуряване осигурителен стаж се потвърждава с формуляр РБ/РМ 3, съотв. РМ/РБ 3 – Удостоверение за сумиране на осигурителните периоди.

При прилагане на Спогодбата между Република България и Република Хърватия за социално осигуряване осигурителен стаж се потвърждава с формуляр ВG/HR 3, съотв. HR/BG 3 – Периоди на осигуряване, съгласно българските/хърватските правни разпоредби.

При прилагане на Конвенцията по социалното осигуряване между Народна република България и Федеративна народна република Югославия не е договорен отделен формуляр, а осигурителният стаж се потвърждава в молбата за отпускане на пенсия или с писмо.

От 1.09.2009 г. са в сила Спогодбата между Република България и Държавата Израел за социална сигурност и Договорът между Република България и Република Молдова за социално осигуряване.

Предвид обстоятелството, че към настоящия момент формулярите за прилагане на спогодбата с Израел и договора с Молдова не са окончателно договорени; при прилагането им българският осигурителен стаж се потвърждава с предложените от българска страна формуляр ВG/IL 5 за Израел, съответно формуляр ВG/MD 5 за Молдова.

Според това какъв осигурителен стаж ще се удостоверява – български или осигурителен стаж, придобит по законодателство на държава, с която Република България прилага двустранен договор в областта на социалното осигуряване или държава членка, с която Република България прилага разпоредбите на Регламент на Съвета (ЕИО) № 1408/71 за прилагането на схеми за социална сигурност на наети лица, самостоятелно заети лица и членове на техните семейства, които се движат в рамките на общността, са възможни различни хипотези:

1. Удостоверяване на осигурителен стаж, придобит съгласно законодателството на държава, с която Република България прилага двустранен международен договор в областта на социалното осигуряване и/или осигурителен стаж, придобит съгласно законодателството на държава членка на ЕС/ЕИП, с която България прилага европейските регламенти в областта на социалното осигуряване:

➤ При постъпило искане от лице за потвърждаване на **осигурителен стаж, придобит съгласно**

законодателството на държава, с която България прилага двустранен международен договор, дирекция “Европейска интеграция и международни договори” при НОИ се обръща служебно към осигурителния институт на другата държава с искане за издаване на определения с Административно споразумение за прилагане на съответния договор или по друг ред формуляр. След получаване на формуляра, дирекция “Европейска интеграция и международни договори” не издава удостоверение по определен образец за уведомяване на заинтересованото лице, а изпраща копие от формуляра или писмото, с което е потвърден осигурителният стаж.

➤ При постъпило искане от лице за потвърждаване на **осигурителен стаж, придобит съгласно законодателството на държава членка на ЕС/ЕИП, с която България прилага европейските регламенти** в областта на социалното осигуряване, българската компетентна институция изисква от съответната компетентна институция на другата държава да представи съответния формуляр според това за какъв вид обезщетение е искано удостоверяването на този стаж. След получаване на формуляра дирекция “Европейска интеграция и международни договори” не издава удостоверение по определен образец за уведомяване на заинтересованото лице, а изпраща копие от формуляра или писмото, с което е потвърден осигурителният стаж.

Следва да се има предвид, че само при постъпило заявление за преценка правото на пенсия, формуляр Е 205 (за удостоверяване на осигурителни периоди), издаден от компетентна институция на държава членка на ЕС/ЕИП, не се изпраща на лицето, а служи за преценка правото на пенсия и се съхранява в пенсионната преписка на лицето. Информация за осигурителния стаж, потвърден от компетентната институция на другата държава членка, лицата получават от разпореждането, с което се отпуска или отказва съответният вид пенсия.

2. Удостоверяване на български осигурителен стаж

Към заявлението за удостоверяване на български осигурителен стаж се представят **оригинални** документи, удостоверяващи български осигурителен стаж – трудови/осигурителни книжки; удостоверения, обр. УП-3/30; за мъжете и военноотчетна книжка или удостоверение от съответното поделение или от Централен военен архив – гр. В.Търново,

а за неработещите майки, родили след 1.01.1968 г. – удостоверение за раждане на дете и декларация за поредността на детето.

➤ При постъпило от лице или от държава, с която България прилага двустранен международен договор, искане за удостоверяване на осигурителен стаж, придобит съгласно българското законодателство, дирекция “Европейска интеграция и международни договори” издава определения с Административно споразумение за прилагане на съответния договор или по друг ред формуляр и служебно изпраща същия на осигурителния институт на другата държава.

➤ При постъпило от лице или от държава членка на ЕС/ЕИП, с която България прилага европейските регламенти в областта на социалното осигуряване, искане за удостоверяване на осигурителен стаж, придобит съгласно българското законодателство, българската компетентна институция удостоверява осигурителния стаж със съответния формуляр за потвърждаване на стаж, като се съблюдават правилата относно размяна на формуляри (предоставя се на лицето/изпраща се на осигурителната институция).

Следва да се има предвид, че само при постъпило заявление за преценка правото на пенсия, формуляр Е 205 (за удостоверяване на осигурителни периоди), издаден от българската компетентна институция, не се предоставя на лицето (дори и искането да е от него), а се изпраща служебно на съответната компетентна институция.

➤ При постъпило искане от лице за **удостоверяване на осигурителен стаж, придобит съгласно българското законодателство**, се издава удостоверение по определен образец само при наличието на две хипотези:

– **за държави, с които България не прилага двустранен международен договор или европейските регламенти** в областта на социалното осигуряване; и

– **за държави, с които България прилага двустранен международен договор или европейските регламенти** в областта на социалното осигуряване, но искането не се отнася за ползване на социални права (право на парично обезщетение при болест

и майчинство, безработица или за пенсия).

Следва да се има предвид, че само при издаване **удостоверение по определен образец** НОИ събира такса, определена съгласно Тарифата за цените и начините на ценообразуване за изготвяне на специализирани продукти и услуги. Понастоящем таксата е в размер от 12,00 лв.

За удостоверяване на осигурителен стаж лицата попълват заявление за издаване на удостоверение, което могат да намерят на електронната страница на НОИ – www.nssi.bg в раздел “Европейска интеграция и международни договори”. Към заявлението следва да се приложат всички **оригинални** документи за стаж, с които разполагат.

Дейността по издаване на такива удостоверения е централизирана. Издават се от длъжностните лица в Дирекция “Европейска интеграция и международни договори” в Централно управление на НОИ.

Заявлението може да се подаде директно на адрес: п.к. 1303, гр. София, бул. “Ал. Стамболийски”, № 62-64, или чрез съответното Териториално поделение на НОИ по постоянен адрес на лицето, но следва към него да се приложи вноската бележка, за да удостовери, че е внесена посочената сума по съответната банкова сметка.

Когато заявлението е подадено чрез съответното Териториално поделение на НОИ, същото го препраща в Дирекция “Европейска интеграция и международни договори”, както и копие от документа за платена такса.

Данните, необходими за внасяне на сумата по банков път, са :

*Банка БНБ София,
BIC-BNBGBGSD,
IBAN-BG89BNBG9661 3100 1715 01,
параграф – § 24-04-03.*

Основание за плащане – удостоверение за осигурителен стаж; посочват се трите имена по лична карта и единен граждански номер.

В случай че лицата се намират в София, могат да подадат заявлението и да заплатят таксата в сградата на НОИ, стая 107, като приемното време е от 10 до 12 и от 13 до 16 часа.

Срокът за издаване на удостоверение за стаж е 1 месец от подаване на всички необходими документи.

РАЗВИТИЕ НА ЕЛЕКТРОННИТЕ УСЛУГИ ЗА ПЕНСИОНЕРА, ПРЕДОСТАВЯНИ ОТ НОИ

Марин Калчев,
главен директор на Главна дирекция “Информационни системи”

В изпълнение на стратегията си за дългосрочно развитие на Информационна система до 2013 г. НОИ обогатява набора от електронни услуги, насочени към нуждите на своите клиенти – основно осигурени лица, бенефициенти на обезщетения.

От 2008 г. Информационната система на НОИ чрез официалния сайт на института вече се обръща и към бенефициентите на дългосрочни обезщетения – настоящи и бъдещи пенсионери, предоставяйки им информация за натрупани права и изчислени обезщетения.

При разработката на новите услуги, съдържащи персонална информация, специалистите се базират на издаваните от НОИ Персонални идентификационни кодове (ПИК) на всички осигурени лица и бенефициенти на обезщетения в България.

След създаване през 2008 г. в сайта на НОИ на рубриката “В услуга на пенсионера” и първите стартирали услуги, продължи работата по създаване на нови.

1. Предстои публикуване на **програмен продукт за изчисляване на индивидуален коефициент WINDOWS – вариант**. Той изисква инсталация на персоналната машина на клиента.

2. Предстои стартиране на нова услуга, ориентирана към лицата с предстоящо пенсиониране – преценка на право (вкл. **брой натрупани точки** – сбор от осигурителен стаж и възраст) и **изчисляване прогнозен размер на пенсия** по въведени от лицето осигурителен/трудова стаж, рождена дата, пол и индивидуален коефициент. Услугата се предоставя без въвеждане на ЕГН и ПИК.

• Следващата стъпка в разширяването на тази нова услуга е възможността за **автоматич-**

но изчисляване на частта от индивидуалния коефициент, представляваща съотношението между осигурителните доходи на лицето и тези за страната от 1.01.1997 г. до момента, на база наличната информация за осигуряването, подавана месечно от работодателите и от самоосигуряващите се в Регистъра на осигурените лица. В тази си част услугата ще изисква въвеждане на ЕГН и ПИК. Лицата ще въвеждат само избраните от тях 36-месечни периоди до края на 1996 г. и съответните доходи;

• Предстои развитие на услугата с възможността за следене **прогнозното изменение на индивидуален коефициент и размер на пенсия при зададена от лицето желана промяна на осигурителния доход в определен бъдещ период**. При изчислението ще се използва актуерна информация за прогнозното изменение на средномесечния осигурителен доход за страната в бъдеще.

3. Предстои публикуване на нова услуга – **издадени разпореждания за отпускане, изменение и преизчисление на пенсиите**. В НОИ е създаден Регистър на издадените пенсионните разпореждания. Всеки пенсионер със своя ЕГН и ПИК ще може да направи справка за тези документи в хронологичен ред. Стартираме с последните актуални разпореждания, като целта е да дадем достъп и до архивната информация от 2000 г. насам с поддържане на актуално състояние напред във времето. До момента НОИ отпечатваше тези документи и те се изпращаха, както е съгласно нормативна уредба, но нямаше никаква гаранция дали и кога документите достигат до хората. След последното масово преизчисление на пенсиите се преустанови изпращането на разпореждания по пощата и те вече се предоставят от ТП на НОИ на хартиен носител само при поискване. Така че новата

услуга е крайно необходима за информираността на лицата.

4. В момента в Главна дирекция “Информационни системи” се проектират и подготвят за разработка две нови услуги за **сумите, които лицата трябва да са получили, получават и/или ще получават.**

- Актуална справка за изплатените суми по дати на преводи (или какво трябва да е получил по месеци), независимо по банков път или чрез Български пощи, като редовна пенсия или пощенски запис за набрана сума. Ще съдържа две части – историческа справка за извършените плащания, както и очаквана сума за получаване за следващия месец (след 20-то число на текущия);

- Актуална справка за изплатените пенсии и

добавки по периоди, за които се отнасят, независимо от датите на превод.

Аналогични справки/удостоверения се изготвят и предоставят на пенсионерите при поискване от ТП на НОИ на хартиен носител. Електронните услуги могат да се развият и предоставят като информация за другите ведомства и да спрем искането им от пенсионерите.

Целта на предоставяните услуги и тяхното развитие е все по-голямо доближаване на институцията до нуждите на нейните клиенти, както и облекчаване работата на администрацията. В условията на Закона за електронното управление наше задължение е обслужването на гражданите по електронен път, което ще доведе до разширяване и занапред кръга от предоставяни услуги.

НОВИНИ

В Държавен вестник бр. 65 от 14.08.2009 г. е обнародвана **Спогодбата между Република България и Държавата Израел за социална сигурност**, подписана на 25.03.2008 г., ратифицирана със закон, приет от 40-то Народно събрание на 22.01.2009 г. – ДВ, бр. 10 от 2009 г.

На основание чл. 36 от спогодбата, същата влиза в сила от 1 септември 2009 г.

Спогодбата се основава на принципите на еднакво третиране на гражданите от двете държави в областта на социалната сигурност; износ на обезщетения; приложимост само на едно законодателство; сумиране на осигурителни периоди за придобиване право на обезщетения

и помощи.

Спогодбата се прилага към всички лица, които са или са били подчинени на българското или израелското законодателство, както и към членовете на семейството или наследниците на такива лица.

В Държавен вестник бр. 67 от 21.08.2009 г. е обнародван **Договорът между Република България и Република Молдова за социално осигуряване**, подписан на 05.12.2008 г., ратифициран със закон, приет от 40-то Народно събрание на 27.05.2009 г. – ДВ, бр. 42 от 2009 г.

На основание чл. 35 от дого-

вора, същият влиза в сила от 1 септември 2009 г.

Договорът се прилага към всички лица, които са подчинени или са били подчинени на законодателството на едната или на двете договарящи страни, както и други лица, чиито права произтичат от правата на посочените лица.

Договорът се основава на принципите на еднакво третиране на гражданите на двете страни, износ на обезщетения, определяне на едно приложимо законодателство, както и сумиране на осигурителните периоди, придобити съгласно правните разпоредби на двете страни, при преценяване правото на обезщетения.

ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНАТА СИСТЕМА В САЩ*

През 1884 г. Железниците на Охайо и Балтимор създават първата пенсионна програма, позволяваща на работници и служители, които са работили повече от 10 години и са навършили 65 години, да се пенсионира с пенсия 25–30 % от заплатата.

През 1913 г. е прието 16-то допълнение на Конституцията на САЩ, с което се въвежда данък върху доходите и пенсионните спестявания стават необлагаеми.

През 1935 г. за първи път в САЩ се въвежда **Федерална система за пенсионно осигуряване**. Тази система осигурява пенсиите на възрастните, инвалидите, хора в нужда и някои деца. През същата година само 2% от доходите са отивали за социално осигуряване, като още от самото начало и до днес половината се плащат от работника, а другата половина от работодателя. От 1935 до 1942 г. са се натрупвали пенсионни фондове, за да може системата да проработи през 1942 г. През този период също са се изплащали пенсии, но под формата на еднократна сума. В зависимост от индивидуалното време на заетост и правените от всеки осигурителни вноски от 6,2% от заплатата, държавата се ангажира да изплаща на тези хора пенсия в размер на 25–30 % от индивидуалното им трудово възнаграждение.

Франклин Рузвелт е подкрепил системата за пенсионно осигуряване на базата на вноски, затова се е опитвал да ѝ създаде дългосрочна политическа подкрепа. Негово е изказването: *“Въведохме тези начисления върху работните заплати, за да дадем на работещите правови, морални и политически права да получават в бъдеще пенсиите си. Нито един политик в САЩ няма да посмее да ликвидира моята програма за социално осигуряване.”*

Макар и към началото на Втората световна война всичките индустриални държави да имат пенсионни програми, в повечето от тях те са били ограничени по отношение броя на осигурените, както и в размера на изплащаните суми.

През 1940 г. президентът на “Дженеръл мотърс” (*General Motors*) Чарлз Уилсън създава първия модерен пенсионен фонд на компанията, който позволява спестените средства да се инвестират не само в акции на компанията, а и извън нея.

През 1967 г. нюйоркският сенатор Джейкб Джебис предлага закон за промяна на пенсионната система с цел да се предпазват правата и спестяванията на работниците, които участват в частните фондове.

До 1974 г. пенсионните схеми са били изцяло с малка или с напълно липсваща вноска. През 1963 г. повече от 4000 работници губят напълно пенсионните си спестявания, след като автомобилната компания *Studebaker* в щата Индиана закрива пенсионната си програма. Подобни случаи настъпват в цялата страна при фалита на компании и работниците са оставени без всякаква подкрепа или начин да си възвърнат загубите.

През 1974 г. Конгресът на САЩ приема Закон за застраховане на пенсионния доход (*Employee Retirement Income Security Act*), който да послужи за основа на стабилна пенсионна застрахователна програма, която да защитава правата на работниците с частни пенсионни планове.

Системата на пенсионното осигуряване е въведена като механизъм, който обезпечава донякъде хората, които са влезли в неработоспособна въз-

* Статията е подготвена от Валентина Минчева, гл. експерт в отдел “Връзки с обществеността”, по материали от български и чужди тематични сайтове.

раст. Статистиката сочи, че по време на въвеждането на системата в САЩ в средата на 30-години, мъжете на 60 и над 60 години са продължавали да работят. През 1999 г. от мъжете над 60 години средно са работели 66%, а през 1990 г. такива са били само 26%.

Американското население застарява с доста бързи темпове. Всеки пети жител на САЩ е на 65 или над 65-годишна възраст, като през 2005 г. 65-годишните мъже са разчитали да живеят още 16,4 години, а американките на същата възраст – 19,4 години.

В САЩ официалната пенсионна възраст е 66 години, но средният американец се пенсионира на 64. Забраната на задължителната възраст за пенсионирането в частния сектор изглежда разумно, както и създаването на по-добри условия за пенсиониране. И най-вече възрастта за държавно пенсиониране по всяка вероятност трябва да бъде увеличена.

Интересите на пенсионерите в страната се представяват от множество организации, като най-голямата и влиятелна е **Американската асоциация на пенсионерите** (American Association of Retired Persons), основана през 1958 г. В момента нейните членове наброяват над 35 млн. американци (членове могат да станат хората, навършили 50-годишна възраст), или половината от навършилите 50 години. В САЩ петдесетгодишните са около 70 млн. човека. Навършилите 65-годишна възраст в страната са около 33 млн. души и тези хора имат право да получат гарантирана от държавата пенсия, дори и да нямат необходимия трудов стаж.

На 2 септември 1974 г. президентът Джералд Форд подписва закона, с който се създава **Корпорация за гарантиране на пенсионните вноски (Pension Benefit Guaranty Corporation – PBGC)**. Същата година Корпорацията започва своята дейност с екип, посочен от Бюрото по труда на САЩ, и с държавен заем от 100 000 щ. д. На 28 февруари 1975 г. Корпорацията издава първия пенсионен чек на стойност 140,75 долара на участник в пенсионния фонд на *International City Bank of New Orleans*.

Основната задача на Корпорацията е да гарантира изплащането на базови суми по определени типове частни пенсионно застрахователни програми в случай на прекратяване на изплащането им от дадена компания. Средствата по сметките й постъпват от работодателите и служещите на базата на даден процент удържка от работните заплати. PBGC се управлява от Съвет на директорите, в който по правило влизат министрите на труда, търговията и финансите на САЩ.

През 2005 г. PBGC е изплатила общо 3,7 млрд. щ. д. на 682 000 американски пенсионери. За сравнение – година по-рано сумата е била 3 млрд. щ. д., изплатени на 518 000 пенсионери, а през финансовата 2006 г. е вдигнала тавана на изплащаните годишни пенсии с 4,5% до 47 659,08 щ. д. спрямо текущата финансова година.

Дейността на **Корпорацията за гарантиране на пенсионните вноски** продължава и днес, благодарение на което 1,3 млн. работещи, чиито работодатели вече не съществуват, също ще получат пенсии. През 2009 г. са защитени пенсиите на около 44 милиона работници и пенсионери в повече от 29 000 частни пенсионни фонда.

В САЩ съществува и **система за държавно пенсионно осигуряване**, която е най-голямата правителствена програма в света и възлиза на 400 млрд. долара. Първото поколение пенсионери, което е получавало пенсии от държавното осигуряване, е усетило предимствата на тази система, но тя не позволява на работещите да имат право на собственост върху своите осигурителни сметки и да ги управлява. Въпреки че 40% от работещите в САЩ имат някаква частна форма на осигуряване, други 60% нямат, а всички работници продължават да са задължени да внасят 12,4% от своите доходи в система, която не им дава собственост, пазарна възвращаемост или сигурност. Повечето от американските пенсионери отдавна са разбрали, че държавната пенсия (Social Security benefits) е твърде малка, за да им осигури нормален живот, а много от тях нямат други източници на доходи.

Характерно за държавното социално осигуряване в САЩ е, че то е задължително за всички заети с месечен доход до 7500 долара. А заможните, получаващи над тази сума, са освободени от задължението за вноски и обикновено не съфинансират държавната пенсионна система. Общият брой на тази богата част от населението е само до 10%, но техните приходи възлизат на около 50% от тези на цялото общество.

Социалната осигуровка (social security tax) по принцип се води “осигуряване”, но е задължителна и затова влиза в категорията на данъците. Тя включва два компонента:

– Данък социално осигуряване: 6,2% вноска от работника и 6,2% от работодателя. Самоосигуряващите се внасят 12,4%. Максимално облагаемият с този данък доход е 97 500 щ.д. на година (за да-

нъчна 2007 г.). Събраните пари в момента плащат социалните пенсии на сегашните пенсионери. Идеята е, че когато се пенсионира всеки работник, ще съществуват достатъчно хора в работоспособна възраст, които ще внасят този данък и от чийто пари той ще получава своята социална пенсия;

– Допълнително пенсионно осигуряване – незадължително, но силно препоръчително. Съществуват закони (или части от закони), които уреждат начините за пенсионно осигуряване. В много случаи работодателят предлага на работниците пенсионна програма с бонуса “един от мен, един от теб” – например компанията добавя същата сума към първите 1–4% месечна вноска за пенсия, направени от работника, т.е. работодателят дава още малко допълнителни “безплатни пари” (*free money*) на работника, което обаче е разход за компанията. Вноски над 4% са отговорност само на работника.

Съществува и задължителна осигуровка за Фонд “Безработица”: в щата Ню Йорк например сумата е твърда – всеки работник внася 30 долара на година.

През август 2006 г. е приет Закон за реформа в пенсионната система на САЩ, който според коментаторите прави истинска революция в пенсионната сфера. Чрез него американските данъкоплатци са избавени от необходимостта да финансират многомилиардния дефицит на федералната пенсионна система.

Според данните на американското Бюро за статистика на населението (*U.S. Census Bureau*), в момента 44 млн. американци получават т.нар. трудова пенсия, основаваща се на трудовия им стаж и работната заплата. Тази част от пенсиите се изплаща от Корпорацията за гарантиране на пенсионните вноски и се формира за сметка на постъпленията, превеждани от американските компании.

По традиция всяка година PBGC излиза “на червено”. През 2006 г. PBGC съобщава за рекорден дефицит в бюджета си, който е достигнал 23,1 млрд. щ. д. към края на финансовата година.

Влошаването на финансите на PBGC е принудило президента й Брайли Белт (Bradley Belt) да се обърне към американския Конгрес за помощ, за да се излезе от ситуацията на практически фалит. Поместените във финансовия отчет на PBGC цифри безусловно сочат прогресиращо влошаване на състоянието на фонда за гарантиране на пенсиите на американците. По неговите прогнози, ако ситуацията се запази, към 2021 г. средствата по сметките на корпорацията просто ще свършат. Влошаването на финансовото състояние на Корпорацията е предизвикано от проблемите в авиоиндустрията и автомобилните концерни – традиционно основните донори на PBGC.

Недофинансирането на пенсионния фонд се дължи в огромна степен на икономическите трудности, обхванали целия свят. Това е причината напоследък тази част от пенсиите, която се изплаща на американците за сметка на корпорациите, където са работили, непрестанно да се понижава. Аналитичи подчертават, че в страната се създава ситуация, която ще принуди властите да взимат отделените за старини средства от индивидуални вложители.

През 2006 г. средният годишен доход на американец пенсионер е бил в размер на 19 400 щ. д., а на американските жени пенсионерки – 11 400 щ. д.

За сравнение, по данни на Министерството на търговията на САЩ (*Department of Commerce*), през същия период средностатистическият работещ американец е получил заплащане в размер на 28 272 щ. д.

Примерно 10% от пенсионерите по официални статистически данни са живели под прага на бедността. Главен източник на доход за пенсионерите в САЩ е държавната пенсия – получават я 91% от “третата възраст”; 58% от пенсионерите получават доход от своите вложения в акции, ценни книжа, бизнес и т.н.; 22% имат лични спестявания (общото число надвишава 100%, тъй като по-голямата част имат повече от един източник на доходи).

По-долу в таблицата са показани някои основни факти и цифри за пенсионирането в САЩ, а така също и статистически данни за 2007 и 2008 г.

ОБЩИ ФАКТИ ЗА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ		
Осигурителни случаи: смърт, старост, инвалидност и заболяване		
Стандартна пенсионна възраст: 65-67 г., в зависимост от годината на раждане		
Минимален трудов стаж: 10 години; 40 тримесечия (1 кредит за всяка година преди 1929 г., за която са плащани данъци по Федералния социалноосигурителен закон (ФСОЗ). Работниците от периода преди 1978 г. следва да са работили всяко тримесечие. След този период се използва годишното възнаграждение.		
Тримесечен кредит: Доход от 1 050 щ.д. или определения във ФСОЗ доход за 2008 г.		
Размер на обезщетението: Размерът зависи от два фактора: 1) средното възнаграждение за трудовия стаж и 2) възрастта, на която се отпуска обезщетението		
Годишен лимит на дохода за пълно обезщетение:	2007 г.	2008 г.
62 г. или пенсионна възраст	12 960 щ.д.	13 560 щ.д.
Годината след навършване на пенсионна възраст	34 440 щ.д.	36 120 щ.д.
Средно месечно обезщетение	2007 г.	2008 г.
Увеличение спрямо предходната година	3,3%	2,3%
Всички пенсионирани работници	1055 щ.д.	1079 щ.д.
Семейство от пенсионери	1722 щ.д.	1761 щ.д.
Вдовец/вдовица	1017 щ.д.	1041 щ.д.
Инвалид	981 щ.д.	1004 щ.д.
Вдовец/вдовица с две деца	2192 щ.д.	2243 щ.д.
Инвалид, съпруг/а и деца	1652 щ.д.	1690 щ.д.

Проблемите в пенсионната система на САЩ започват да се трупат много преди разрастването на кризата през 2008 г. Още през 2007 г., когато капиталовите пазари отвъд океана са на пикови стойности, вторият по активи пенсионен фонд на САЩ – *Chicago Transit Authority*, се сблъсква с остър дефицит на бюджета от почти 1,5 млрд. щ. д. При това разчетите сочат, че към 2013 г. дефицитът във фонда ще се увеличи до 62%. За запълването на “дупката” са емитирани пенсионни облигации на стойност 1,9 млрд. щ. д. За тях фондът плаща годишна лихва в размер на 6,8%, инвестирайки и в паричен фонд с доходност от 2% на година и получавайки за това 70% по-ниска доходност, отколкото изразходва.

Решавайки спешните проблеми, пенсионните фондове застрашават данъкоплатците, тъй като държавата гарантира изпълнение на задълженията по изплащане на пенсиите, дори и управляващите дружества на тази индустрия да доведат стойността на активите им до нула.

Ситуацията се задълбочава и от демографски фактори. В пенсия излиза многочисленото поколение “бейби-бумъри”, родени след края на Втората световна война. Ускореното застаряване на населението означава все по-малко приходи от данъци и по-големи разходи, свързани с пенсионната систе-

ма. И тъй като данъкът върху доходите вече не е достатъчен, за да генерира нужните постъпления към държавния бюджет, едно от малкото решения на проблемите е въвеждането на данък добавена стойност (ДДС) на национално ниво, какъвто към момента няма. От друга страна, пенсионните фондове се сблъскват не само с реално обезценяване на активите, които се отчитат в балансите им не по пазарни стойности и се преоценяват веднъж на пет години (според нормите на американското законодателство), но и с увеличаващите се разходи за постоянно растящата армия пенсионери.

Фискалната политика на САЩ зависи най-вече от федералния данък върху доходите, въведен още през 1913 г. Във времето на огромни разходи той вече не е ефективна гаранция за фискална стабилност. Към момента този данък е източник на около 1,1 трлн. долара, или 9% от БВП. Бюджетният дефицит възлиза на около 580 млрд. щ.д., което означава, че държавата ще трябва да увеличи данъка върху доходите с 53%, за да се справи с недостига на средства. Според данни до 30 август 2008 г., финансовата криза в Америка е причинила загуба от 5 млрд. щ. д. на пенсионния фонд. Заради спада на борсите пенсионната корпорация на САЩ е загубила между 6 и 7% от своя капитал. Въпреки това, според експерти, няма проблем с изплащането на пенсиите на 44-те милиона американски пенсионери.

*Повече информация за социалното осигуряване и пенсионната реформа
можете да получите от страниците в Интернет на:*

Национален осигурителен институт ***www.nssi.bg***

*Министерство на труда и
социалната политика* ***www.mlsp.government.bg***

Комисия за финансов надзор ***www.fsc.bg***

*Проект “Пазар на труда”
към Американската агенция за
международно развитие* ***www.pension.bg***

*Редакцията колегия очаква от читателите на Бюлетина на НОИ
мнения и предложения за материали на адреса на редакцията:*

*1303 София, бул. “Ал. Стамболийски” № 62-64
Тел: 02 926 1010; 02 926 1028
Бюлетинът се разпространява безплатно.*